

גדעון רפאל בן מיכאל

שירת חייו של

משה אונגרפלד

סופר, עיתונאי, מבקר ספרות, ביבליוגרף,
נאמן מורשתו של חיים נחמן ביאליק

תוכן העניינים

עמודים

- פתח דבר..... 2
- קורות חייו של משה אונגרפלד 6
- ספרים שכתב משה אונגרפלד 11
- הקדשות בספרים שכתב ח.נ ביאליק למשה אונגרפלד 18
- מכתב שכתב ח.נ ביאליק למשה אונגרפלד 19
- תמונות - בני המשפחה עם משה אונגרפלד 20
- פרסים ועטורים שהוענקו למשה אונגרפלד 22
- העיתונאי משה אונגרפלד {כולל תעודות עיתונאי} 33
- ש"י עגנון ומשה אונגרפלד 36
- מכתבו של מנחם גנסין 38
- דוד בן גוריון כותב למשה אונגרפלד 40
- פטירתו של מ.אונגרפלד מודעות ודברים לזכרו 41
- מאמרו של העיתונאי חיים נגיד:
"ביבליוגרפיה בת 30 אלף ערכים מחכה למו"ל" 52
- "בית האישה" - בית מאניה ביאליק" 64
- משה אונגרפלד מדריך ילדים בבית ביאליק 68
- משה אונגרפלד כתב על ימיו האחרונים של ח.נ ביאליק 74

הוצאת המחבר, תשע"ט-2019

פתח דבר

משה אונגרפלד הוא דודה של שרה רעייתי מצד אימה - פנינה קראוס לבית אונגרפלד. משה היה סופר ועיתונאי פורה, כתב מאמרי ביקורת על ספרים רבים שיצאו בתקופתו, נחשב כמבקר ספרותי חשוב. רבים הסופרים ששלחו לו את ספריו כדי שיכתוב מאמרי ביקורת אוהדות. היה מזכירו של הסופר והמשורר הלאומי ח.נ. ביאליק, נאמן עיזבונו של ח.נ. ביאליק ומנהל בית-ביאליק בתל-אביב.

שרה רעייתי אהבה מאד לבקרו בבית-ביאליק. אני הצטרפתי לביקוריה אחרי נישואינו וכאשר בתנו דינה נולדה, לקחנו אותה גם לבית-ביאליק.

מה היו המניעים שלי לכתוב על משה אונגרפלד?

כאמור, אונגרפלד היה סופר ועיתונאי פורה מאד. אני זוכר, שלאחר שחלפו ימי האבל לפטירתו נכנסו לביתו האחיינים: שרה בן מיכאל, לאה מרלנדר ויצחק זיכל ואני נלוויתי אליהם, לעינינו נתגלו ערימות של עיתונים וביטאונים שבתוכם נכתבו מאמריו, יבול עצום של כתיבה. נוסיף לזה את רשימת הספרים שכתב ואז היבול גדל.

כאשר עיינתי רק בחלק קטן מהדברים שכתב, נתגלה לעיניי "איש חוכמת ישראל" הבקי בכל מכמני הספרות העברית שזה עתה התחדשה, הוא הכיר היטב את התלמודים, המדרשים, תורת הקבלה והכיר גם חוכמות חיצוניות.

כאשר עיינתי בניירותיו שהשאיר מצאתי מכתבים רבים של סופרים ומשוררים יידועי שם המבקשים ממנו לכתוב ולהעריך את יצירותיהם.

הוא זכה להערכה רבה על כתיבתו ולכן גם זכה בעיטורים של "יקיר העיר" מהעיר תל-אביב, פרס "חכמת ישראל" מהעיר חולון, ופרס ל"ספרות יפה" מהעיר רמת-גן.

התפעמתי מאד מספרו "חסד נעורים" שבו הוא מתאר את החיים היהודיים בכפר רודקי שבו הוא נולד, את דבקות משפחתו בתורת ישראל, חוויותיו האישיות כנער. הוא מתאר גם דמויות יהודיות מהכפר והכול כתוב בשפה פיוטית הנכנסת ללב הקורא. ראוי שספר זה יקרא ע"י בני נוער ומבוגרים מכיוון שהוא מתאר את חיי היהודים בפולניה לפני השואה, ביטוי לאבדה הרוחנית הכבירה של נכסי תרבות ישראל.

אני הכרתי את משה אונגרפלד רק לאחר נישואיי לאחייניתו, רעייתי שרה קראוס ולאחר נשואיה בן מיכאל. היה זה בקיץ 1964.

אונגרפלד היה ערירי, סגפן, חי בבדידות [היה רווק] והסתפק במועט, לכן, מעת לעת רעייתי שרה ביקרה אותו בבית ביאליק. אני נלוויתי אליה ומצאתיו יושב בחדר צנוע כאשר ספרים רבים וניירות על שולחנו, הוא המשיך ללא ליאות בכתיבו ספריו ומאמריו.

בית ביאליק היה עבורו כעין "מקדש" בזעיר אנפין. אוכל לומר שהוא סגד לביאליק, פעל ללא ליאות לשמר את זיכרונו.

רכוש לא עניין אותו, ולכן מכספו האישי, רכש מאות ספרים לבית ביאליק ובשנים מאוחרות יותר גם לבית מאניה ביאליק.

גודלו של האיש והשמירה הקיצונית בשימור זיכרוננו של ביאליק פגעו בו. רק הוא קיבל תלמידים בעת ביקורם בבית ביאליק והסביר להם על הממצאים הנמצאים בבית זה וכן סיפר להם סיפורים על מורשתו של ביאליק. הוא נזף בתלמידים שנגעו בחפצים וכן העיר הערות על אופן התנהגותם.

אונגרפלד היה איש טוב לב, אולי, בגלל שלא היו לו ילדים הוא לא השכיל למצוא את שביל הזהב בהערותיו, לכן, היו ילדים שנפגעו מהערותיו. כדי להיות מאוזן, אוכל לומר שרבים מהתלמידים זוכרים לטובה את ביקורם בבית ביאליק, הייתה זו חוויה מעצבת עבורם, וחלקם לא יכלו לקבל את אופן הערותיו של אונגרפלד.

חבל, שעיריית תל אביב לא העמידה לרשותו אדם מקצועי, היודע לשמר ממצאים שבתוך הבית ולהעמיד לרשותו כלים לשימור וקטלוג הספרים כדבעי. הוא היה איש רוח.

לצערי הרב, הנהלת בית ביאליק, לא מצאה פינה זעירה בבית ביאליק כדי להזכיר את שמו ופועלו. אונגרפלד היה המגדלור ששמר את זכרו של ביאליק ושמר בקנאות על ביתו.

איש גדול היה משה אונגרפלד ולכן ראוי לכתוב עליו ולשמר את זכרו על מפעלו הספרותי רב הערך - מחד, ומאידך - נאמן ביתו ומורשתו של המשורר הלאומי חיים נחמן ביאליק.

קורות חייו של משה אונגרפלד

משה אונגרפלד, חי בשנים **1898-1983**, סופר פורה, עיתונאי ופובליציסט, **מזכירו האישי של המשורר חיים נחמן ביאליק** ומנהלו הראשון של "בית ביאליק".

ביאליק ואונגרפלד הכירו בווינה בשנת 1920. באין יורשים לביאליק ובאין צוואה, מונה אונגרפלד לתפקיד **מנהל "בית ביאליק"**, והוא החזיק בתפקידו זה במשך **כארבעים ושש שנה**, עד לפטירתו.

במשך השנים פרסם אונגרפלד מספר ספרים על ביאליק ועל בני דורו.

בשנות העשרים למד באוניברסיטת ווינה ובבית המדרש היהודי למורים מיסודו של צבי-פרץ חיות. היה פעיל ציוני ומ-1922 השתתף בעיתונות העברית ["הארץ", "הצפירה", "היום" ו"הדואר"] והיידית. כתב מאמרי ביקורת ספרותית.

בין ביאליק ואונגרפלד נוצרה ידידות בתחילת שנות השלושים של המאה הקודמת [1930] בווינה, ואונגרפלד שימש לו כמזכיר.

משה אונגרפלד בן יצחק [אביו היה תלמיד חכם, מחסידי זידצוב] ודולצי לבית שר מסטרי סול. נולד כ"ה אדר תרנ"ו (10.3.1896) ברודקי [גליציה המזרחית]. **קיבל חינוך מסורתי בחדרים ובישיבת ויז'ניץ, בן 16** קבל היתר הוראה, למד למודים כלליים ושפות והתכונן כאקסטרן לבחינת בגרות.

בסוף מלחמת העולם הראשונה **התנדב לצבא האוסטרי**, לחם בחזית הרוסית והגיע לדרגת סגן-קצין, **נפל בשבי** הרוסים בתקופת המהפכה והתעכב במחנות קצינים שונים בערי רוסיה המרכזית (ביניהן בעיר ויטקה בחבל אורל, שבה פעל הציוני נסטיסין שעלה אח"כ לארץ ובנה שורת בנינים גדולים בזמן המשבר של 1926 בת"א, ולקח חלק פעיל בפעולה הציונית והתרבותית במקום) עד חתימת חוזה השלום בין אוסטריה ורוסיה בבריסק דליטא.

בתרפ"ב [1922] נכנס ללמוד באוניברסיטה הווינאית בפקולטה הפילוסופית ולשפות המזרח ולמד 4 שנים אצל הפרופסורים גייאר, טקאטש, זייף שפות שמיות, אצל ירושלים וויירינגר - פילוסופיה ואצל קאסל וארנולד פילולוגיה וספרות גרמנית. בזמן זה למד גם בבית המדרש למורים מיסודם של הפרופ, צ. פ. חיות וא. אפטוביצר.

דבריו הראשונים בדפוס נתפרסמו בתרע"ז 1916-1917 [בן 20] ב"העם" במוסקבה וב"פעטראגראדער טאגבלאט" ועם שובו לאוסטריה ב"המצפה" של ש. מ. לזר בקרקוב וב"לעמבערגער טאגבלאט".

מתרפ"ב היה סופרם הווינאי הקבוע של "הארץ" (תל-אביב), "היום" ו"הצפירה" (ורשה) ו"הדואר" (ניו-יורק).

פרסם הרבה מסות ומאמרים בכמה שפות בעיתונות העברית והלועזית: "הארץ", "הבוקר", "העולם", "הצופה", "הצפירה", "היום", "הדואר", "מאזנים", "גיליונות", "היינט", "מאמענט",

"טאגעבלאט", "מארגענזשורנאל", "מארגנצייטונג", "שטימע", "די וולט" ועוד, על חכמי ישראל באוסטריה ובגליציה. בשמו ובפסידונימים: "בן-יצחק", "בן-עמרם", "ד"ר וונגירסקי, א-ד, "אגף" ועוד.

ביניהם על: ה, יצחק אור זרוע, הרב יו"ט ליפמן הלר (בעל התוספות יו"ט), ד"ר א. ילינק, ד"ר מ. גידמן, מאיר איש-שלום, א. ה. ווייס. מ. לטריס, א. ליברמן, בעל "האמת", פ. סמולנסקין, ר. א. ברוידס, ד. י. זילברבוש, צ. פ. חיות, ש. קרויס, א. אפטוביצר, ש. רובין, א. קמינקא, אוטו ויניגר, ז. פרויד, אלפרד אדלר, ד"ר הרצל, ל. קלנר, ע. קוקש, פטר אלטנברג, ארטור שניצלר, יעקב וסרמן, פרנץ ורפל, סטפן צווייג, אוטו באואר, ויקטור ופרידריך אדלר, פופר - לינקאוס, מרקוס פוןליבן, קרל קראוס, טריביטש-לינקולן, רוברט שטריקה, אדולף שטנד, "העיתונות הווינאית בעריכת יהודים", "האמת", "די וולט" ועוד. בתש"ה יצא ספרו: "וינה" מסדרת ערי הגולה.

אונגרפלד היה ציוני מנעוריו, מתר"פ [1920] חבר במפלגת העבודה הציונית "התאחדות", ב-1923/25 יו"ר התנועה באוסטריה, ציר הקונגרס הציוני הי"ג מטעם ה"התאחדות", בקונגרסים הי"ב-כ' השתתף כבא-כוח העיתונות.

היה פעיל בתנועה העברית באוסטריה ועמד כמה שנים בראש ההסתדרות העברית במדינה זו.

בשנות תר"פ-תרצ"ד [1920-1934] עבד בהוראה עברית בבתי-ספר של הקהילה בווינה ובבית המדרש למורי-דת מיסודו של הפרופ, צ. פ. חיות. בזמן בקורי ח. נ. ביאליק בווינה בתרצ"ב, צ"ג וצ"ד התקרב אליו וטיפל בו במסירות בשעת מחלתו.

ביקר בארץ בתרצ"ה [1935] כתייר ומתרצ"ח [1938] בקביעות בארץ.
בשנת תרצ"ט [1939] נתמנה למ"מ מנהל "בית ביאליק" בתל-אביב
ובתש"ה [1945] למנהל קבוע של הבית ושקד להרחבתו בנאמנות
מופתית.

בעשור השנים שלפני מותו נשמעו השגות על דרך ניהולו את בית
המשורר המנוח. חוקרי ספרות טענו כי גנז מכתבי ביאליק כדי לא
לפגוע בתדמית המשורר.

משה אונגרפלד היה רווק ולא הביא ילדים לעולם.

ב-1938 עלה משה אונגרפלד ארצה ומ-1939 ועד יום מותו ניהל את
"בית ביאליק" בתל אביב. במשך השנים פרסם אונגרפלד מספר
ספרים על ביאליק ועל בני דורו. משה אונגרפלד נפטר בתל אביב
בי"ח באדר תשמ"ג, 3 במארס 1983 והוא נטמן בבית העלמין
בחולון.

משה אונגרפלד בצעירותו

מקורות לקורות חייו:

תדהר דוד: אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו.

<http://www.tidhar.tourolib.org/tidhar/view/2/777>

לקסיקון הספרות העברית החדשה בעריכת חבר ספרנים.

<https://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/01372.php>

ערך משה אונגרפלד בוויקפדיה

ספרים שכתב

בנוסף למאות המאמרים שכתב,

אני מביא בפניכם את שמות הספרים שכתב:

- **אורות וצללים** [מסות והערכות], עם הספר, תשל"ז-1977.
- **ארץ וחכמיה, אוסטריה והונגריה**, עם הספר, תשל"ה-1974.
- **ביאליק וסופרי דורו: דברים בין ביאליק לסופרי דורו לציון יובל** המאה להולדתו וארבעים שנה לפטירתו, עם הספר, תשל"ד-1974.
- **במעגלי יצירה: הוגים, משוררים, מספרים ומסאים: מבחר מסות**, עם הספר, תשל"ו-1975.
- **ד"ר דוד רוטבלום: מ. אג"ף [=משה אונגרפלד]**, הוצאת נ. דרימר, תש"ח-1948.
- **הוגים ומשוררים: מבחר מסות**, עם הספר, תשל"ד-1974.
- **וינה: מאת מ. אג"ף [=משה אונגרפלד]**, הוצאת נ. דרימר, תש"ו-1946 ערי הגולה ; ספר א.
- **ח. נ. ביאליק ויצירותיו: ביבליוגרפיה לבתי הספר ערוכה בידי מ.אונגרפלד, דביר, תש"ך-1960.**

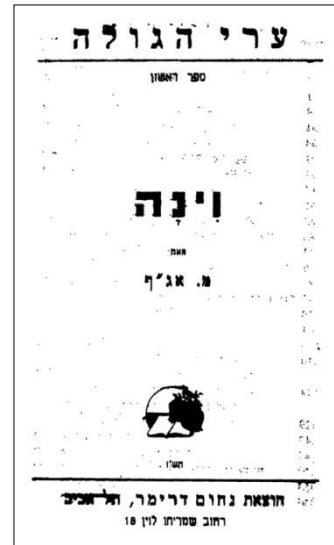
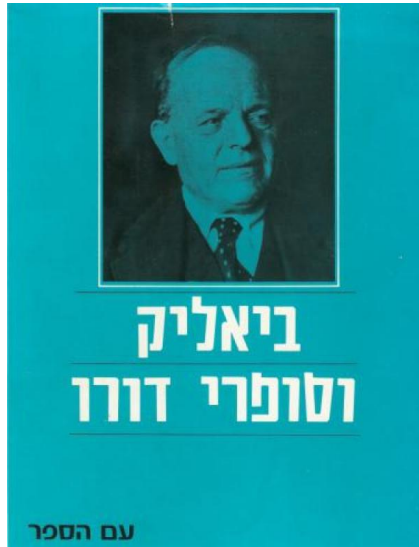
• ח"נ ביאליק: וועגען פון שאפונג / נחמן מייזיל ; (הקדמות - מ' **אונגרפלד**, נחמן בלומענטאל ; צוגעגרייט צום דרוק - דב מיזל).
[אלונים : בית נחמן מייזיל], (הקד' תשל"ו).

• **חסד נעורים**: מסות והערכות ממחוז הילדות והבגרות, עם הספר,
תשל"ו-1976.

• **כתבים גנוזים של חיים נחמן ביאליק**: מתוך העיזבון / (הביא **לבית-הדפוס משה אונגרפלד**), בית ביאליק על ידי דביר, 1971-
תשל"א.

• **שיר השרים לח. נ. ביאליק**: מבחר שירים בכמה שפות על
ח.נ.ביאליק ויצירתו, שנלקטו מתוך ספרים וכתבי עת במלאת עשרים
וחמש שנה לפטירתו. [המביא לבית הדפוס - מ' אונגרפלד]. מעריצי
ביאליק, תש"ך-1960.

בספר יזכור לקהילת רודקי, עיירת הולדתו, מספר אונגרפלד בערגה על האדמו"ר הצדיק ר' פנחס נתן סאפרין. כשנכנס אליו בחג השבועות הוא הסביר לו פנים **ועודד אותו בדבריו שיהיה סופר** וכך אמר לו:

"כשברא הקדוש ברוך הוא את האדם הראשון, תלה על צווארו שתי אבנים יקרות, שהאירו מסוף העולם ועד סופו: את האהבה ואת הטהרה. מחמת פגם, שפגע האדם, עלה בידי השטן לפורר את אבן האהבה לרסיסים ולקבוע כל רסיס במשבצת של שנאה. ללמדך, שבכל קורטוב של משטמה כבול ניצוץ של אהבה המשוע לפדות ולגאולה. ומחמת כשלון שני, שנכשל האדם, נופצה לרסיסים אבן הטהרה והוא צמצם טהרה זו בחיצוניות-גופו, ואילו מוחו ומחשבתו, לבו ורגשותיו, שרויים בטומאה.

ואולם יש כוח אחד בעולם, שיכול לפוצץ את משבצות השנאה החוצצות ומפרידות, עד כדי היתוכן שוב לגוש אחד כמקודם. ויש כוח היודע להעמיק ולהחדיר את הטהרה מהחלק העליון והשטחי של הגוף עד לעמקי הנפש, המוח והלב.

כוח נפלא זה הוא הספר, ספר-הספרים, דע לך שכל ספר יונק
ניצוצי קדושה מצינורות סמויים המובילים לספר-הספרים.
ועל כן קשור את נפשך ואת גורלך לספר ובכל אשר תלך יכוון
דרכיך ועל פיו תחיה, כי היא מקור האהבה והטהרה.

כרוסט יוסף [עורך]: רודקי, ספר-זכור, הוצאת יוצאי קהילת רודקי,
מרחשוון תשל"ח-1977, עמ' 160.

מאמרו של א. מרדכי, עיתון "מעריב" 9.4.1976

משה אונגרפלד, „במעגלי יצירה“,
מבחר מסות, כרך א' וב', הוצאת
„עם הספר“, 1975, 351 עמ' ו'
320 עמ'.

משה אונגרפלד, מנהל בית ביאליק בתל-
אביב, מנאמני מורשתו של ביאליק, השוקד
בקנאות על שמירת אוצרות הספר והיצירה
בביתו של המשורר, הוא גם מבקר המלווה
זה עשרות שנים את הספרות העברית בר-
שימות קצרות, המתפרסמות בעתונות הספ-
רותית. ברשימותיו, האינפורמטיביות לרוב,
הוא מספר בתמציתיות על יוצרים וספרים
— מספר ומעריך ומטעים את אשר נראה
לו טעון הטעמה.

לפני פחות משנתיים פירסם שני קבצי
רשימות ומסות קצרות, הגדושים חומר על
עולמם של עשרות סופרים וחכמי-תורה („הו-
גים ומשוררים“, מבחר מסות, ו„ארץ ותכ-
מיה“, 'אוסטריה-הונגריה). בעקבותיהם באו
לאחרונה שני כרכים נוספים, הקרויים „ב'

מעגלי יצירה", ובהם כינס אונגרפלד כמאתיים רשימות על תגים, משוררים, מספרים ומסאים, שנכתבו בהודמנויות שינות ונתפרסמו בעתונות במשך השנים.

כאהבתו ונאמנותו של אונגרפלד לביאליק ושירתו, כן אהבתו ליצירה והמחשבה הייודית-העברית, על פרקיה ותגיה רבייהגוניים והפנים-הזמן והתקופות המפרידים בין פרקיי-יצירה אלה אינם מפריעים לו: הוא כותב כמעט „בנשימה אחת" על נתן אלתרמן ועל לוי אבן-אלתבן, איש שירת ספרד שחי בסאראגוסה בסוף המאה הי"א, על שלונסקי, אברהם קריב, דוד בן-גוריון ועל ר' יצחק אלפסי, מגדולי ההלכה בספרד, יליד 1013, יתודה הלוי, ר' דוד הנגיד, נכדו של הרמב"ם, ורד"ק (ר' דוד קמחי), ממפרשי המקרא בימי הביניים... לצד סופרים עבריים כיצחק למדן, שלמה צמח וא.א. קבק, אנו קוראים על יהודים שכתבו בגרמנית, רוסית ואנגלית כסראנץ קאפקא, איליה ארנבורג וישראל זגנוויל. הובאה כאן רשימה אף על מי שאינו סופר, יוסף קרומפלדור, פעמים רבות אין הוא בא לבקר כלל, אלא למסור תוכנם של דברים, להעלות בקיים חטופים דיוקן של יוצר נשכח, לעשות לפופולריזציה של הגות וחקר חכמת ישראל. אף כאשר יש נימה ביקורתית ברשימה זו או אחרת, הוא מבקש להסתמך על עדותם והערכתם של אחרים, למסור את דברי-הביקורת לא בשמו הוא — כמו במאמר על ש. אנסקי ו„הדיבוק". בספרו על כך, שביאליק תרגם בלי חמדה את „הדיבוק" לעברית, הוא מצטט את דבריו של ביאליק עצמו: „אומר לכם את האמת, בלי אמונה יתירה ובלי השק רב ניגשתי לדבר. בעיני לא מצא המחזה חן ביותר. לא כיתתי זאת מעם המחבר עצמו.

המשך המאמר

הוא הקריא את המחזה בקיוב לפני קהל. כשנודמנתי לשם, ביקש כי אחווה דעתי על מעשה ידיו. אמרתי לו בפני הקהל: יש לי רושם, שאתה, המאסף של פולקלור, חזרת על כל האשפתות, ליקטת משם שברי פולקר לור ועשית מעשה חייט שמצרף, יתורי של כל מיני בגדים, כל מיני מטליות, תוסר אותן ועושה שמיכת צבעונין... כל ימך עבדה בתוך הגויים. בסוף ימך, כשהיית כבר חצי מת, באת אלינו ונגזר עליך לנוע על האש פות ולאסוף את הפולקלור, ומליקוטך יצא „הדיבוק“ . ואונגרפלד מסכם במלים פשוטות, שיש בהן מסירת עובדות בלבד, בלא פרי שנות: „כשהוציא ביאליק בתרפ"ג את הו" צאת היובל של כל כתביו צירף אליהם גם את הרגומי ל„דון קישוט“ של סרוונטס ולי „ווילהלם סל“ של שילר, אך לא צירף אליהם את תרגום „הדיבוק“ של אנסקי משום שלא החשיב אותו כיצירה ספרותית“.

הכיבליוגרף והספרן שבאונגרפלד, הבקי בספרים הרבה ובמחבריהם, ניכר בכל אשר כתב ופירסם כאן: עולמות רוחניים רבים ושונים נפגשים לרגע ולשעה בשני הכרכים שלפנינו, נוגעים זה בזה ונפרדים שוב, עולי מות של יוצרים ידועים יותר או ידועים פחות, ואף של בלתי ידועים כמעט; פרי טים ביוגרפיים, איפיונים יצירתיים על קצה המזלג, מידע ספרותי בשפע משמשים בער"בוביה בכתיבתו של מ. אונגרפלד.

זיקה מיוחדת הוא מגלה אל גדולי תורה לדורותיהם, רבנים ומפרשים ומבקשי ה"גנוז שבכחשבה הדתית. קרובה ללבו של אונגרפלד ספרות של מסורת, תבינים עליו המחפשים טעמים חדשים ומשמעויות חדשות במקורות.

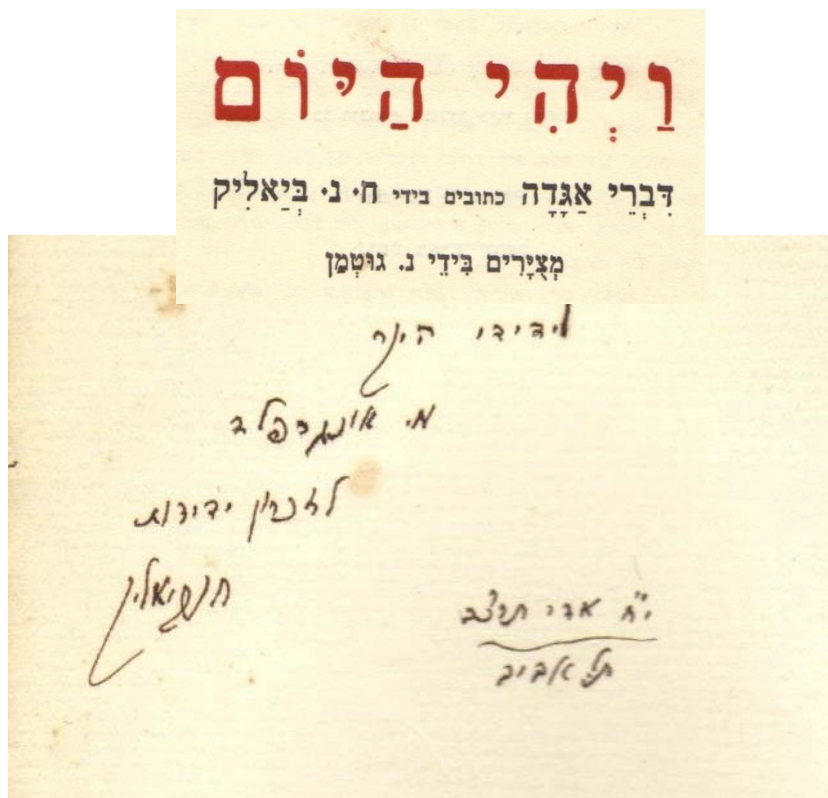
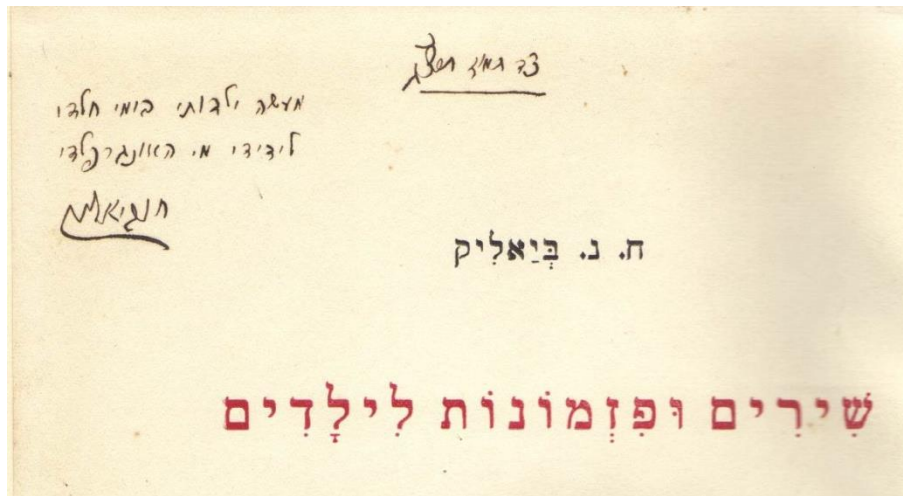

חיים נחמן ביאליק

בית ביאליק בתל-אביב

הקדשות שכתב ח.נ. ביאליק למשה אונגרפלד
הספרים בהוצאת "דביר", תרצ"ג, תרצ"ד

מכתב שכתב ח.נ. ביאליק למשה אונגרפלד

אור ליום 14 בספטמבר 1933 [כ"ג אלול תרצ"ג] בד גסטיין

ידידי היקר מר אונגרפלד, בכתבי אליך את מכתבי האחרון מגסטיין (מחר בשנה 2 אחרי הצהריים אני ואשתי יוצאים למירון), הנני רואה חובה לעצמי להודות לך שוב על החיבה הרבה שנהגת בי מקרוב ומרחוק על ימי שהותי בחו"ל. זכור אזכור לך את התהלכך לפניי בווינה, את מכתביך המלאים עניין מפראג, ואת ה"דינים והחשבונות" הקטנים שהמצאת לי משם ע"ד מהלך העניינים והתפתחותם בקונגרס. את חבילות העיתונים אשר הריצות אליי מפעם בפעם - את כולם אשמור בלבי, וביום פקדי - ופקדתי. ואני במה אשיב גמול לך? ידעתי כי לא לשם גמול עשית את אשר עשית, ועל כן ינעם לי הדבר שבעתיים, ועל כן גם אחזיק לך טובה שבעתיים. והיה ברוך ומבורך לי, ידיד יקר, וזכרת לטוב ולברכה גם אותי, ואם הטרחתך יותר מדיי - סלח. הן שנה חדשה באה לקראתנו; בזכות השנה החדשה - סלח ומחל. ושלום לך בשם אשתי, הזוכרת אותך לטובה.

בתודה ובחיבה,

ח.נ. ביאליק

בני המשפחה עם משה אונגרפלד

**שרה רעייתי ודינה בתנו יחד עם משה אונגרפלד
בחצר בית ביאליק**

**בחתונה של לאה מרלנדר (קראוס) יחד עם משה אונגרפלד
שרה מחזיקה את ידו של אונגרפלד**

**מצד ימין בתמונה: שושנה זיכל אחותו של אונגרפלד, שרה בן מיכאל
מאחוריה, בתוך משה אונגרפלד, מאחוריו בתנו דינה, סמוך אליה,
פנינה קראוס אחותו של אונגרפלד היא מחזיקה בידה את בתנו נירה.**

פרס לספרות יפה מטעם עיריית רמת-גן

**עיריית רמת גן העניקה למשה אונגרפלד פרס בספרות יפה
לשנת 1975 על ספרו "ביאליק וסופרי דודו". הפרס הוענק
בתאריך 1.6.1975**

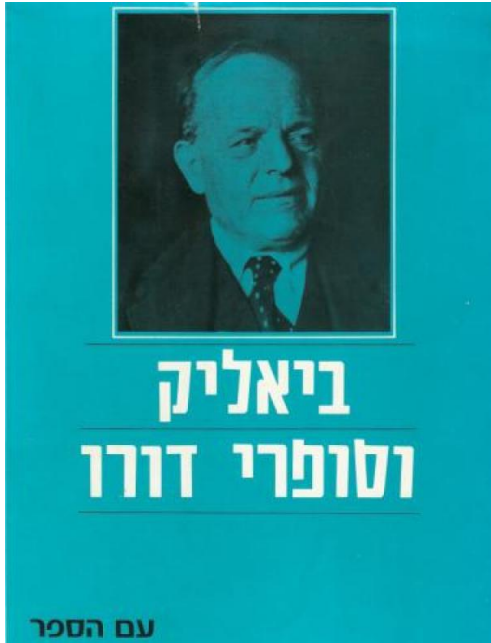
**בתאריך ו' בתמוז תשל"ה, 15.6.1975
כותב יצחק ארצי (אז מנהל האגף לתרבות בעיריית ת"א)
מכתב למשה אונגרפלד:**

הרשה לי לברך אותך מקרב הלב לרגל פרס "עיריית רמת גן".

יש בכך משום הכרה והוקרה על פועלך למען העמקת המורשת של ח.ג. ביאליק ז"ל.

ידיך ובתוכם אני הקטן ביניהם שמחים על ההכרה הזו.

וכך פורס באותו יום בעיתון "דבר":

מאת סופר "דבר"
טקס הענקת ארבעה פרטים ספי
רותיים של עיריית רמת-גן יחי
קיים ביום א' בערב ב"בית
האזרה" ברמת-גן.
הפרס לחכמת ישראל יוענק
לבן-ציון לוריא על ספרו "מינאי
עד הורדוס". הפרס לספרות יפה
יוענק למשה אונגרפלד על ספרו
"ביאליק וסופרי דורו". פרס למי
דן לספרות ילדים ונוער יוענק
לרבקה קרן על ספרה "קטי -
יומנה של נערה". הפרס לפולי
קלור עלישם אנסקי יוענק ל
נסים בנימין גמליאלי על ספרו
"אהבת תימן - השירה העממית
התימנית - שירת נשים".
יושב ראש ועדת התרבות של
עיריית רמת-גן יצחק ילין סי
פר, שכל פרס הוא בן 2,000
ל"ג.

יקיר העיר תל-אביב

**משה אונגרפלד קיבל את התואר יקיר תל-אביב יפו
בשנת תשל"ז-1977.**

עירית תל-אביב-יפו
י.ארצי –מ"מ ראש העיריה

כ"ו בניסן תשל"ז
14 לאפריל 1977

לכבוד
מר משה אונגרפלד
רח' השלום 73
תל-אביב

א.נ.

ועדה מיוחדת מטעם מועצת עירית תל-אביב-יפו החליטה פה-אחד להציע
אותך לקבלת התואר "יקיר תל-אביב". תואר זה בא כדי להעריך פעולה
רצופה, במשך שנות חיים רבות, למען קידומם ופיתוחם של החיים
החברתיים בעירנו – בשטח הכלכלה והחינוך, הנני מקווה שתסכים לקבל
תואר זה.

הטקס לכבוד יקירי תל-אביב ייערך ביום ב' כ' בסיון תשל"ז - 6.6.1977
בשעה 17.00 בערב, באולם הבימה, שדרות תרס"ט, תל-אביב.

בכבוד רב

י.ארצי

מ"מ ראש העיריה

יו"ר הועדה המיוחדת להענקת תואר יקיר ת"א

כך נכתבו הנימוקים לקבלת התואר בחוברת יקירי העיר תל-אביב-יפו, תשל"ז- 1977:

משה אונגרפלד חניך בית המדרש והישיבה שבה הוכתר לרבנות, בוגר הפדגוגיון העברי בווינה, תלמיד הפקולטה לפילוסופיה של האוניברסיטה הווינאית, מורה ומנהל קורסים ובתי ספר עבריים, שהעמידו מתוכם מאות מלומדים וחוקרים בכל ענפי המדע העברי. פובליציסט ועיתונאי פורה, **שפרסם בכמה לשונות אלפי מאמרים בכתבי עת רבים.**

מבקר ספרותי שפירסם עד כה מאות מסות ביקורת על סופרים וספרים בכתבי עת רבים, וחלק מהם נאסף בתשעה ספרים אלה: ביאליק וסופרי דורו, הוגים ומשוררים, במעגלי יצירה, אורות וצללים, אגרות ביאליק אל רעייתו, כתבים גנוזים לח.ג. ביאליק ויצירתו (ביבליוגראפיה לבתי הספר), קהילת ווינה, הרב ד"ר א.קמינקא ומפעל חייו. כן נערכו על ידו והוצאו לאור: כתבי י.ל. ברוך, כתבי מ. רוטבלום, שיר השירים לח.ג. ביאליק.

עלה בתרצ"ח מווינה לארץ על פי סרטיפיקט ששלחה לו אלמנת המשורר, על פי המלצתו של ראש הסוכנות היהודית דוד בן-גוריון, ונתבקש לעבוד בבית ביאליק, הנמצא תחת הנהלתו זה 38 שנים. ראשית מעשהו הייתה כאן לשוות לבית ולכל אשר בו בצורה ובתוכן, ערך מוזיאלי, השומר על ראשיתו המקורית ושוקמה ספרייתו הפרטית בת 3,400 הספרים ונוספו עליהם במשך הימים עוד כ-50,000 ספרים בכל ענפי היצירה העברית, העומדים לרשות קוראים הבאים ללמוד והם מודרכים על ידי הספרן ונאספו כאן והוצגו לתערוכה 92 ספרים על ח.ג. ביאליק ויצירתו ב-28 שפות וכן העתקות ותרגומים מדברי המשורר ב-29 לשונות. נאספו ונרשמו

בכרטיסיות מיוחדות אלפי מסות והערכות על המשורר ויצירתו בהרבה לשונות וצורפו אליה כ-1,600 ציורים וצילומים של המשורר לבדו ועם סופרים אחרים, ובכרטיסיה מיוחדת נרשמה הביבליוגרפיה על ביאליק במונה כ-30,000 יחידות.

פעולה מיוחדת מפותחת בבית האישה שהוקם על פי רצונה וכספה של הגברת מניה ביאליק, ובו נאספו כשלושת אלפים ספרים על נשים יהודיות, וברובם מתנת אונגרפלד.

בבית האישה הנמצא תחת הנהלתה של המשוררת אנדה עמיר-פינקרפלד, מתקיימים במשך ימי השבוע קורסים ללימוד התנ"ך, לספרות עברית, לריקודים עממיים אומנותיים וללימודי מוסיקה. ובמשך כל ימות השנה מתקיימות כאן תערוכות של ציירות ופסלות אחת לשלושה שבועות ואחת לשבועיים נערכים כאן נשפים ספרותיים מוקדשים לאישה היוצרת וליצירותיה החדשות. **כל הפעולות הנ"ל ניזומו על ידי מ. אונגרפלד.**

מקור: מתוך החוברת יקירי תל-אביב - יפו שיצאה לאור בשנת תשל"ז 1977 וחולקה למשתתפים בטקס הענקת התעודות.

* * * * *

פרס ל"חכמת ישראל" ע"ש ד"ר חיים קוגל מטעם עיריית חולון

**משה אונגרפלד קיבל את פרס עיריית חולון ל"חכמת ישראל"
ע"ש ד"ר חיים קוגל בתאריך ט' שבט תשל"ז, 28.1.1977.**

כך נכתב בנימוקים לקבלת הפרס:

מר משה אונגרפלד עודר זה שישים שנה בשדה הספרות העברית ותרבותה והיא התמדה לא שכיחה אצלנו. הוא כאחד עיתונאי וכן סופר, הנדרש במשך עשרות שנים לכל תחומי הספרות העברית ותרבותה.

הוא עוקב אחרי כל המתחדש בספרות העברית, הן זו הקרויה יפה והן זו העוסקת בחקר עמנו במשך הדורות.

בעין טובה ולעיתים קרובות אפילו בגודש של עין יפה, הוא מביא לנחלת הרבים גושי גושים של תרבות עברית, לרבות זו הכתובה לועזית, להמוני קוראים, שאילולי כך ספק אם היו מגיעים למעיינות אלה.

בנוסף לכך זכות גדולה לו לאונגרפלד, כאוצר זה עשרות שנים את נחלת ביאליק, כמנהל בית ביאליק בתל-אביב וכן כאוצר עזבונו של ביאליק וכעוסק זה שנים רבות בפרסום חלקים מעזבונו של ביאליק, פרסומים אלה אם בעיתונים ובכתבי-עת ואם בכמה וכמה ספרים מיוחדים, מעמידים לרשות הרבים אוצרותיו הגנוזים של ביאליק ומרחיבים אופקינו בחקר יצירתו של ענק השירה והתרבות העברית לדורותיה.

זיקה זו לביאליק לא צמצמה אופקיו של אונגרפלד והוא אורח קבוע בעיתונות העברית, כאן ובחוץ-לארץ בדברי ביקורת ומסות, שכונסו בספריו הנזכרים. מאות המאמרים והמסות טבועים רובם ככולם בחותם האהבה לסופרים וחכמים, רובם ככולם עברים ומיעוטם בלבד כותבי גרמנית ורבי השפעה בספרות הגרמנית.

אין סוג זה, שניתן לקרוא לו: אינפורמטיבי במובן הטוב של המילה, נפוץ עוד אצלנו, שעל כן מיטשטש הגבול בין רצנייה, ביקורת וחקר, מהלכת כאן רוח של איש, שלפניו אך מגמה אחת ויחידה: להשכיל את הקורא. התרפקות זו על סופרים וחכמים הלא דבר הוא, מעין מפתח לנוסח זה של כתיבה מצויה למשל ברשימה לירית-פיוטית, שאינה בודדה בספרים אלה – הכוונה ל"משורר בוכה" ("ארץ וחכמיה, עמ' 192-193). כאן אתה מוצא זיקתו האיתנה של בעל המסות לנושאייהן.

אין אונגרפלד מתיימר לחדש ומכל שכל להתהדר בלמדנות, אף שהוא בקי ורגיל, כמעטים בימינו, בכל חדרי הספרות העברית וחכמת ישראל. אין הוא בא אלא להזכיר נשכחות לקוראים בהולים וחפוזים של ימינו, שאין עתותיהם בידיהם לקריאה טובה.

לעיתים הוא גם משלב זיכרונות אישיים, שעל כן הכיר מאות סופרים וחכמים. הוא מתאר למשל אחד החכמים, זכריה שוורץ, כיצד הוא אץ להיפרד בווינה מביאליק "ולאו דווקא משום שהעריץ בו את המשורר הגדול אלא משום שראה בביאליק עצמו את הספר העברי היקר, את כתב-היד הנחמד, הצופן בקרבו אוצרות רוח ופניני קדושה, האוזרים את ישראל סבא בגבורה ועוטרם את כל הבריאה בתפארה". דומה שבתיאור זה הגדיר לא במעט את עצמו ופועלו.

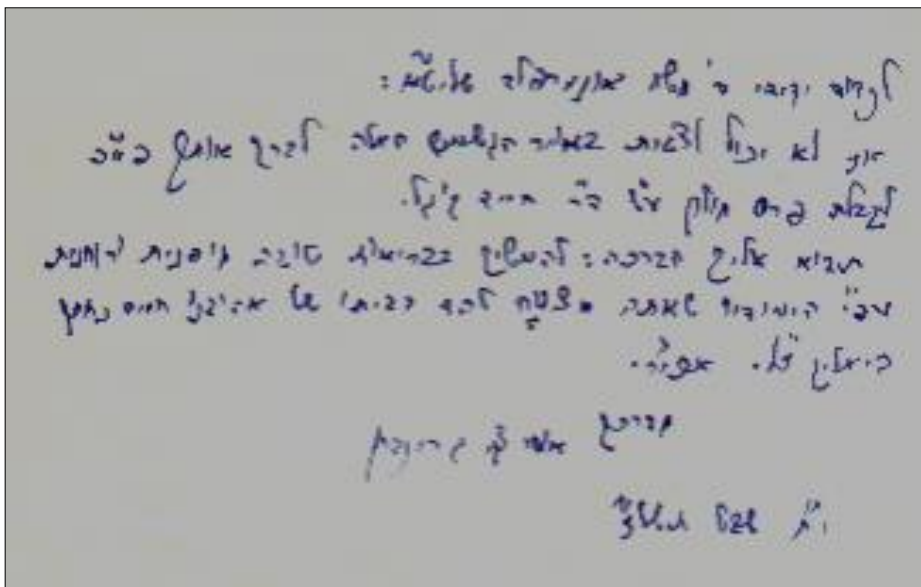
בהעניקנו את הפרס למר אונגרפלד, כאות הוקרה על פועלו במשך שני דורות, אנו מאחלים לו המשך והמשך לאורך ימים ושנים – אמן כן יהי רצון.

ועל כך חתומים:

ד"ר דב ירדן – יו"ר פרופ' יהודה פרידלנ ג.קרסל

המקור: פרסום של עיריית חולון מהתאריך הנ"ל שחולק בעת הטכס.

המשורר אורי צבי גרינברג כותב לאונגרפלד מכתב ברכה לרגל קבלת הפרס:

לכבוד ידידי ר' משה אונגרפלד שליט"א:
אני לא יכול לצאת באויר הגשמים האלה לברך אותך פא"פ (פנים אל פנים) לקבלת פרס חולון ע"ש ד"ר חיים קוגל.
תבוא אליך הברכה: להמשיך בבריאות טובה גופנית ורוחנית עפ"י (על פי) היעודים שאתה מצווה להם בביתו של אהובנו חיים נחמן ביאליק ז"ל. אכי"ר (אמן כן יהי רצון)
מברך
אורי צבי גרינברג
י"ח שבט תשל"ז

דברים שנשא משה אונגרפלד בעת קבלת פרס חולון ע"ש ד"ר חיים קוגל לחכמת ישראל

דבריו הובאו בעיתון "הצופה", כ"ג שבט תשל"ז.
שם המאמר: **"פעלו הספרותי של משה אונגרפלד"**

בדבריו עמד בעיקר על דברי ביאליק שנאמרו בעל-פה. ואלה דבריו של אונגרפלד בעת טכס קבלת הפרס:

אין לך אישיות יהודית בדורנו. שהרבו כל כך לכתוב עליה ולהתעמק ביצירתה, לחשוף את שורשיה ולגלות בה נגלה ונסתר ואף למצוא רמזים בולטים לשיטות הגות ולהשקפת עולם ולכל אופני יצירת האמנות, כשם שעשו זאת ב-ח.נ ביאליק וביצירתו, בעשרות אלפי מאמרים ובתשעים ושנים הספרים והחבורות שנכתבו עד כה על ביאליק בעשרים ושמונה שפות, מדדו את שירתו בקנה-מידה פיוטיים והגותיים רבים והשקיפו עליה מבעד לאספקלריות-מחשבה שונות והעריכו והסבירו אותה מבחינה פילוסופית ופסיכולוגית ואף מבחינה פסיכואנליטית ואקזיסטנציאליסטית.

שירתו התעלתה כל כך, עד שכל פרשן רואה בה מהרהורי ליבו וכל מבקר משבץ וממצה בתוכה את חלום חיו, משל למן שירד במדבר וכל אוכלו טעם בו את כל הטעמים שחשקה נפשו. זוהי כמדומה המדרגה העליונה ביותר שיוצר יכול להגיע אליה.

בצעדי חרש בא אלינו, בקול דממה דקה וכרוזים הקוראים "פנו דרך" לא רצו לפניו. ובבואו, נתקבל מיד ונתחבב מיד על כל חלקי האומה ועודנו נער כמעט וכבר שמו על ראשו את נזר המשורר הלאומי, עטרת משורר גאולה.

הוא היה יחיד במינו בתולדות גדולי ישראל, כל האומה הודתה בו ובחזונו. היא ראתה בו את התגלמותה של הגאונות העברית והניחה

את כתר משור העם על ראשו – דבר שלא זכה לו כל משורר עד ביאליק בדורות האחרונים.

ארבעים שנה משל נסיך השירה בהיכל האומה וחזה ויצר וייסר וניחם וחינך וגידל על ברכיו את דור התחייה והגאולה והעמיד דור גדול של סופרים ומורים, ולספרות נתן כיוון ואף חיזק ותיקן את בדקיה וטל של חיים ורעננות הטליל על הלשון העברית, ומלבד כמה אפיזודות שאין להם ערך, לא ההין איש בחייו בספרות או בחברה להרים ידו ולחלוק על שלטון רוח בלי מצרים זה. ויסודותיו של שלטון רוח זה, לא היו אלא האהבה וההערצה. ואחרי הסתלקותו התחילה בעם להתרקם בעם אגדת ביאליק, ועומקה אי אפשר עדיין לאמוד ולשער.

רבים היו מעריצי ביאליק של ידעו את כתביו כלל ורק ביאליק שבעל-פה שבה את לבם, ביאליק זה, שגדל ועלה לפעמים על ביאליק שבכתב. לאסונה של הספרות לא נמצא מי שהיה מלקט את פניני הרוח שפיזר ביאליק בעל-פה ביד רחבה ונדיבה בכל ימי חייו.

ביאליק היה איש שיחה נפלא וליבו ומוחו שהיו מלאים תמיד ועמוסים ותוססים רגשות והגיגים, מחשבות פתע ורעיונות מצח, והברקות חזון וחזיונות השראה, ביקשו כל הימים התרפקות מכל נטל הפיזי וההגותי הזה. ואת פרקונו זה, שלא היה יכול לבוא מיד בעזרת עטו, מצא לפי שעה בדיבור שבעל-פה בשיחות יום-יום אלה עם כל מי שנדמן בדרכו.

ואף בנאומיו היה אימפרוביזטור נפלא, נתאמתה בו אמירתו הידועה של פ.רוזנצוויג על הלשון, על הלשון העברית בעיקר, שהיא צינור ההבעה היחיד של האמת המוחלטת ושל החזון הרדומים בפנים פנימיותו של לב האדם ורמזיהם אינם מתגלים אלא בדיבורו החטוף,

הבלתי מכוון והבלתי אמצעי, זה הנפלט מפנימיותו "כיוצא דופן" ובלי כל הכנה והכוונה מוקדמת. כי המילה הדיבור הוא גילוי שכינה, כל דיבור אמיתי הוא הכרח לדוברו, לכן כל דיבור אמיתי הוא בבחינת התגלות.

המילה כופה עצמה על האדם. במצב מסויים הוא מחוייב לדבר. אנשי חזון ראשית דבריהם בעל-פה ואחר-כך בכתב. כך היה גם גנוז כוחו של ביאליק שבעל-פה, וחבל שלא נמצא בחייו אדם שילקט יום-יום שעה-שעה את פניני ההגות והשירה שנשרו מפיו ושישימן לזיכרון בספר, כשם שעשה למשל אקרמן לגיתה, אילו אספו וכנסו בספרים את כל השיחות האלה, היו תופסים כרכים רבים.

בשלושים ושמונה שנות עבודתי בבית המשורר, השתדלתי לעשות משהו בכיוון זה ועדים לכך חמשת הספרים ויותר משלוש מאות המסות והרשימות שכתבתי וירסמתי על ביאליק בכמה לשונות בעשרות כתבי עת.

* * * * *

**משה אונגרפלד העיתונאי. מאמר מתוך עיתון "הצופה" -
הקונגרס הציוני ה-17 בבאזל שבשוויץ.
המאמר נכתב בשנת 1940.**

ביאליק בקונגרס השבעה-עשר בבאזל

מ. אונגרפלד

א.

"הוד רוממותה הלשון העברית".

בימי הקונגרס הי"ז בבאזל נתבקש ביאליק מאת ידידי וועד הלשון העברית להשפיע על הקונגרס, שיקציב סכום ידוע לטובת וועד הלשון, השתדלות כזאת הייתה צריכה לעבור דרך צינוניותיהם של כמה ממוסדות הקונגרס, עד שתביא לדיון הס"פ במליאת הקונגרס. תחילה היתה צריכה לטפל בה תועדה התרבותית והחלטה היתה טעונה אישור מצד תועדה התקציבית. ורק לאחר שזו האחרונה הסיימה לה, וכתה לבוא סוף-סוף לפני מליאת הקונגרס, לפיכך קרה, שבכמה קוני גרסים נקברה בקשת וועד הלשון בסל הנייר שלא חת משתי תועדות האלה, עד שלא הגיעה לדיון לפני צירי הקונגרס, ואירע הדבר, שגם לאחר שנענה הקונגרס והקציב הקצבה ידועה לא קיימה ההנהלה הציונית החדשה את ההחלטה נלא נתנה פרוטה, עכשיו-הלו ידידי וועד הלשון שותחים במאה אחוה, כי מאמציהם לא יהיו לשוא, הרי ביאליק ככבודו ובר עצמו, כאן ומי יעז ומי יזון להשיב את פניו ריקם? וכנס ביאליק לוועדה התרבותית ודרש להקציב לטובת וועד הלשון שני מאתים וחמשים לירה, דרישתו נתקבלה-פה אחד וביאליק היה בטוח בהצלחת שליחותו, אלא כשהגיעה התחלטה הזאת-אל תועדה התקציבית נתקלה בכת נגדותם של "מחשבי החשבונות" היבשים ונזחזחה, כשהגיע הקונגרס להצבעה על הצעות תועדה התקציבית, נודע פתאום לביאליק ששידולו עלו בתוהו, ברגע האחרון החליט ביאליק לפנות ישר לצירי הקונגרס ומעל לראשי האדונים היושבים בוועדת התקציב, אלא שכאן הביא במ"כ את נשיא הקונגרס הד"ר ל. מוצקין, שהיה נהג להקפיד בהנהלת ישיבות הקונגרס לפי סעיפי חוקת ההסתדרות דצ"ג, שאין רשות הדיבור בקונגרס לאדם שאינו נמנה על צירי הקונגרס, נמך מוצקין ופנה לצירי הקונגרס:

— אורחנו היקר, משוררנו הלאומי מר נ. ביאליק, רוצה לפנות אליכם בכ"נה דברים, מובטחתי, כי איש מכם לא יתנגד לכך, מי שרוצה לשמוע את דבריו, ירים ידו.

מיד הירמו ידי כל צירי הקונגרס, הראשונים להצבעה זו היו צירי הריבוי-יוניסטים, אם כי כבר שמרו בלבם טינה על ביאליק, שההין לבקר את הכניויותיהם החדשות, קפץ ביאליק על הבימה כשפניו משולפים ואגרופיו קפוצים ופתח בקול רם של גיגד ומצווה:

— רבותי! בשם הוד רוממותה הלשון העברית הריני דורש מכם להקציב מיד מאתים וחמשים לירה לטובת וועד הלשון...

מכאן עבר ביאליק להשמיע דברים קשים כדרכו על הולוול בצרכיו התרבותיים החיוניים של העם מצד הקונגרס, טים הציונים, כתום נאומי הקצר של ביאליק, עמדה מוצקין מיד להצבעה את דרישת וועד הלשון וכל צירי הקונגרס — אף חברי תועדה התקציבית, שד

הו מקדם הצעה זו — הצביעו בעדה פה אחד, הרבה צירים מלמלו בשעת ההצבעה:

— נו, אם ביאליק דורש, הרי צריך למלא דרישתו...

וכך יצא ביאליק מעטר בוד הנצחון, אלא שלבסוף לא קיימה התנהלה הציונית החדשה החלטה זו וועד הלשון לא קיבל פרוטה...

ב.

דרך ארץ...

היה זה לאחר ישיבה סוערת ודראמטית אחת של ימי "הזיויכות הכללי" שבקונגרס הי"ז בבאזל, בישיבה זו עלו בה אחד זה על בימת הנאומים כל תותחי הסייעות והריקו בכשרון, אסטרטגי רב, בעצמה ובסערה, את כל נשקם, אחד הנאומים היה אז נציג סיעת העבודה, מר בן גוריון, רושם הנאום היה עז, בין מצד תכנו ובין מבחינה ריטורית, אולם חן וקסם מיוחד היה שפוך עליו בשל העברית היפה והעסיסית שלו, נאומי העברים של מר בן גוריון בקונגרסים — בקונגרסים האחרונים עבר לשאת את נאומי באידית — הצטיינו בלשונם היו פה, ביאליק נודמן באחד מפרוודורי ארץ לם הקונגרס עם כמה צירים וענתאים, ביניהם אחדים מסייעת הריבוי-יוניסטים הביע לפניהם את התפעלותו מנאומי של בן גוריון, כמה נחמדה וכמה עסיסית העברית שלו! ותוך כדי דיבור פנה אל הציר הריבוי-יוניסטי:

— כלום יש ביניכם אנשים, שיהיו מסוגלים לשאת נאום כזה?

מכאן עבר לנתח גם את חיוך הנאום, השווה אותו עם נאומי של ז'אבוטינסקי והכריע לטובת הראשון, הגיב על כך אחד מצירי הסייעה הריבוי-יוניסטית ומא"ר ישראלי:

— ביאליק הוא משורר גדול, אבל אינו בקי בעניינים פוליטיים, אולם ביאליק לא נתפעל מהגבה זו והמשיך לצדד בווייץ מאן ולסתור טענות ז'אבוטינסקי, התנפח בזעם אברך אחד ופרץ אל ביאליק בקול גאון היסטיריה:

— דרך ארץ!

ג.

בשעת יצירה

אולימי בית הקונגרס נתרוקנו לאחר ישיבה ארוכה ומיגעית וכל הצירים יחד אורחים והסדרנים רצו בבהלה לבתי המסעדות כדי לשבר את רעבונם, אף בפרוודור הגדול שבבית הקונגרס, שהיה מה כל היום מרוב אדם, לא נראה איש, בתי-הדואר, שהתקן בבית זה למשך ימי הקונגרס, ישב פקיד אחד על יד האשנב ונמנם, על יד השולחן המרובע הגדול שממול-תא הדואר הזה, ישב אדם אחד מורכן על גבי פיסת נייר ורושם ומתוק משהו בהתיכת עפרון קטנטנה שהיתה תחובה בין שתי אצבעותיו, כאילו שכתב כל הקהל הסואן הזה את האיש ועזבו לנפשו, וכאילו שכתב האיש, שהגיה עתה שעת ארוחת הצהרים, פני הכותב

לבשו מדי פעם ארשת חדשה, פעם נתקמטו ועטו קדרות כחשכת הלילה ופעם נשתלחו ובערו מכעס כפי הלוע של הר געש, פעם נשקפו מתוך עיניו שתי בארות עצבות העמוקה מני תהום ופעם עפו מתוכן גצי אש שתורה של חרון אף, ושפתו נעו ולחשו משהו ורגליו רקעו כאילו הפצו להשמיד משהו מתחתן, וקצב נשימתו התחלף תכופות ועד בר מקצב מהיר לקצב אטי, נראה היה, שבלב האיש מתחוללת עתה סערת מלחמה עזה, נפגשו כאן מידת הרחמים ומידת הדין וכל אחת עמדה על שלה, האהבה הגדולה והרחמים הרבים התנגשו בזעם הנבואה המוכיחה, ה. נ. ביאליק, ז"ל, ישב כאן ורשם את הנוסח הראשון ל"ראיתכם שוב בקוצר ידכם".

כיצד הצליח להתחמק מכל קהל המעי ריצים והסקרנים בקונגרס, שהיו עוקבים אחריו על כל צעד ושעל ומטרודים ארץ זו בכל מיני שאלות ובקשות? ואיך עלה בידו להתבודד ליצירה דווקא כאן במקום הפומבי הזה הסואן כל היום מרוב אדם? חידה גדולה זו לא נתררה לו עד היום, כרבע שעה עמדתי בפניה נסתרה והס"תכלתי, בו עד שחזרו סדרני הקונגרס תחולין שלהם, ביאליק התעורר כמתוך עולם אחר, תחב במהירות את פיסת הנייר לתוך כיס-החורו וקם ונמלט על נפשו.

ד.

"עם שמש"

גם בקונגרס זה נועצו עסקני התרבות העברית והחליטו לכנס מועצה תרבותית, ולשתף בה את צירי הקונגרס, בראש רשימת הנאומים כמועצה זו, העמידו, כמוכר, את ביאליק קהל לא גדול הת"אסף באחד מאולמי בית הקונגרס וחזכה בסקרנות מתוהה להתחלת האסיפה, ביאליק הקדים במקצת לבוא וישב אל שולחן הנאומים, שקרע כולו במחשבותיו, פתח אים, הדר דרך החלון גל של אור השמש והשפף את פניו, כאן התחילה היאבקו של משורר "עם שמש" עם קרני השמש, אילו היה זה במקצת מקומי היה מתחק מיד משהו הקרב"ה תור ומונע ממנו "מלחמה" זו, אולם הוא ישב צמוד למקומו, מתון להרהורי לבו ובכ"ה פעם היה מבטיר ידו על פניו כאילו רצה לגרש זבוב מטריד, לא נע ולא זע ממקומו, כשהגיע תורו לנאום קם וכולו שטוף אור שמש צהרים, כאילו הקרינו עליו במיור זה בהרבת מכוונת וורק"א ארץ-פניו שפעו אור רב ודבריו המוכיחים למנהיגי ההסתדרות הציונית המולולים בעבודת הח"ר בות העברית קלעו לבבות השומעים כת צים שנונים, נטפל אלי, שכני, ולחש לאן יני

— ראית את פלגי האור השוטפים את ביאליק? השכינה שרויה עתה על החוזה הלאומי.

משורר המוהר"ב נאבק עם השמש ויכול לה.

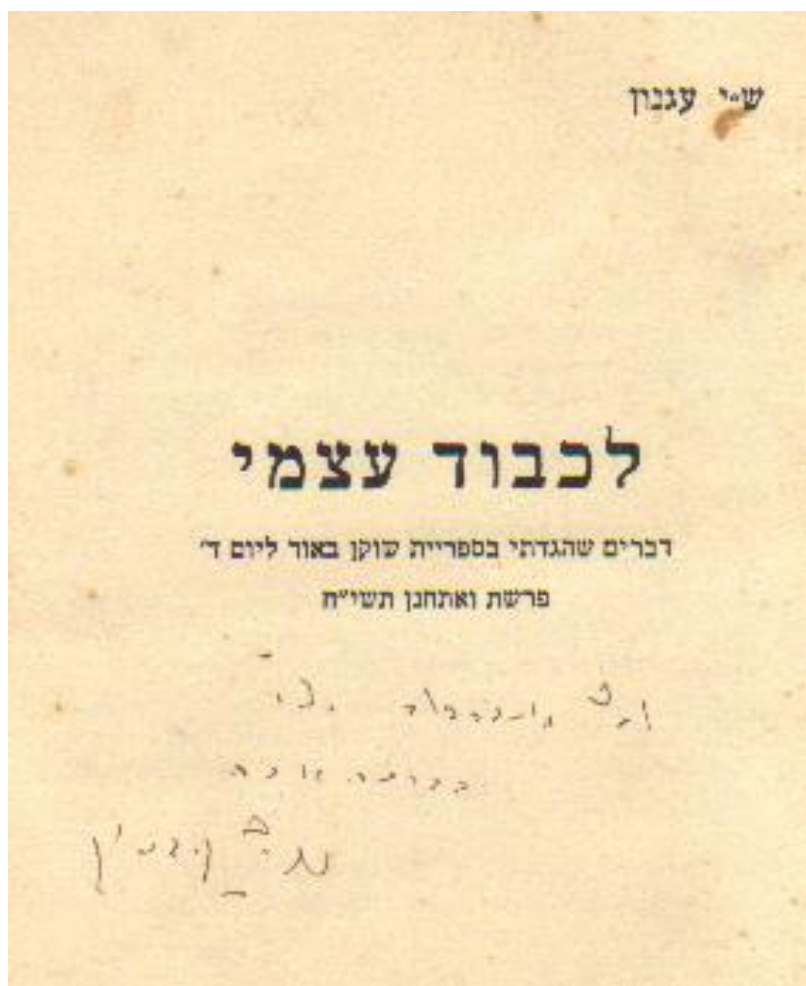
הר

תעודה
ניתנת לאות למר משה אונגרפלד
בווינה של אוסטריה
כי הוא סופר "הדואר" היוצא על ידי ההסתדרות
העברית באמריקה. ניתן בשנת 1927

ש"י עגנון ומשה אונגרפלד

ש"י עגנון

לכבוד עצמי

דברים שהגדתי בספריית שוקן באור ליום ד'
פרשת ואתחנן תשי"ח

בכתב ידו של עגנון:

למר משה אונגרפלד נ"י

בברכה

ש"י עגנון

לביבוי רגיו א : אונגריה יקר ,
שואר נחלת חיים נחמן פתא-אגיה פגיר ,
קבא אפגיר , סופר אפיר ! אגם פגיר ,
פוק אגאות שלים פגות חיו ! אגא פגיר
אשא פגרה פגרה פגרה פגרה פגרה :
! פוי פגון ! אג פגים פגרה פגרה פגיר
פגרות פגא פג פג ! אג פג פגיר !

שלום

חיפה, אג פג פג פג פג

מכתבו של מנחם גנסיין למשה אונגרפלד

מנחם גנסיין היה שחקן תיאטרון ובמאי מהאבות המייסדים של התיאטרון העברי בארץ ישראל, **ממייסדי תיאטרון הבימה**, שגידל דורות של שחקנים ואנשי תיאטרון. ב-1923 עזב את קבוצת "הבימה" וחזר לארץ ישראל. כאן הקים, בצוותא עם אחרים, כשמעון פינקל, שאותם פגש בברלין בדרכו לארץ ישראל, את "התיאטרון הארץ ישראלי", בו שימש הן כשחקן והן כבמאי. משזה נכשל, ו"הבימה" עלתה לארץ, ב-1928, שב והצטרף ל"הבימה". במקביל לעבודתו פרסם רשימות בעיתונים, בין היתר תחת שמות העט "בר נתן", "בר חלפתא" ו"אסתרין", וכתב בענייני תיאטרון בכתבי עת וקבצים שונים.

בתאריך 25.3.1938 גנסיין כותב לאונגרפלד את המכתב הבא:

לודז' 25.3.1938

למר אונגרפלד, תל-אביב

ידיד יקר ונכבד,

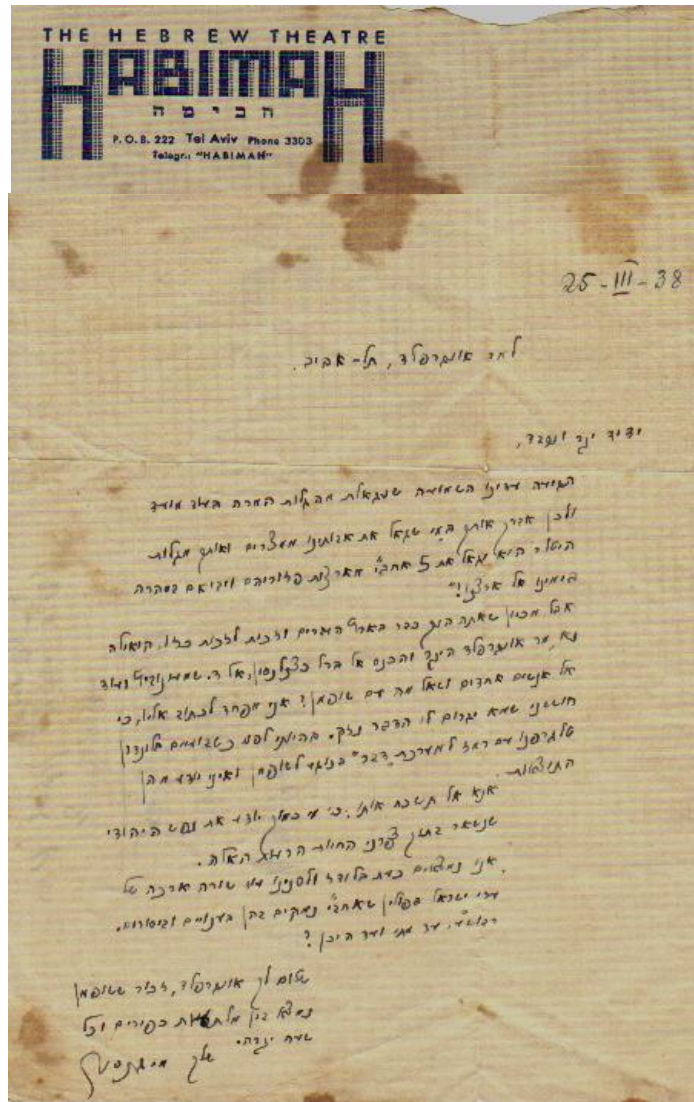
הגיעה עדינו השמועה שנגאלת מהגלות המרה בעוד מועד ולכן אברך אותך ב"מי שגאל את אבותינו ממצרים ואותך מגלות היטלר הוא יגאל את 5 אחב"י [אחינו בית ישראל] מארצות פזוריהם ויביאם במהרה בימינו אל ארצנו".

אבל מכיוון שאתה הנך כבר בארץ העברים זוכית לזכות כזו, הואל נא, מר אונגרפלד היקר והכנס אל ברל כצנלסון, אל ד.שמעונוביץ ועוד אל אנשים אחדים ושאל את מה עם שופמן? אני מפחד לכתוב אליו, כי חוששני שמא יגרום לו הדבר נזק. בהיותי לפני כשבועיים בלונדון טלגרפנו עם רמז למערכת "דבר" בנוגע לשופמן ואיני יודע מהן התוצאות.

אנא אל תשכח אותו כי מי כמוך יודע את נפש היהודי שנשאר
בציפורני החיות הרעות האלה.

אנו נמצאים כעת בלודז' ולפנינו עוד שורה ארוכה של ערי ישראל
בפולין שאחב"י נמקים בהן בעינויים ובייסורים.
רבש"ע [ריבונו של עולם] עד מתי ועד היכן?
שלום לך אונגרפלד, זכור ששופמן נמצא בין מלתעות כפירים וכל
שעה יקרה.

שלך
מ.גנסין

דוד בן גוריון כותב למשה אונגרפלד

שדה בוקר 3.2.1954
מר אונגרפלד המכובד -
תודה נתונה לך על משלוח מאמריך ב"צופה".

בכבוד רב

דוד בן גוריון

42

3.2.54 לזכה בלך
מר אונגרפלד המכובד -
תודה נתונה לך על משלוח מאמריך ב"צופה".
27 סיון 54
דוד בן גוריון

מ. אונגרפלד
בית גוריון
ת. 42343
מל ארנו

פטירתו של משה אונגרפלד

עיתון "דבר" י"ט באדר תשמ"ג, 4.3.1983

עיתון "הצופה" י"ט באדר תשמ"ג, 4.3.1983

**הובא לקבורה בבית העלמין בחולון.
בן 87 היה במותו. ספדו למנוח סגן ראש העירייה
מר יצחק ארצי, בשם העירייה ופרופ' בהט,
בשם אגודת הסופרים.**

[עיתון "הארץ" 6.3.1983]

לווייתו של משה אונגרפלד, מי
נהל בית ביאליק ויקיר תל-אביב
נערכה ביום ו'.

תפילת האשכבה היתה ב־בית
ביאליק" בהשתתפות סגן ראש
העיר יצחק ארצי, נציגי אגודת
הסופרים, פרופ' י. בהט וק.א.
ברתיני, סופרים ואנשי ציבור. י.
ארצי ופרופ' בהט הספידו את ה־
מנוח. החזן בנימין אונגר ערך
את התפילה.

משה אונגרפלד נסמן בהלקת
הסופרים בבית-העלמין בחולון.

עיתון "דבר" 6.8.1983

העיתונאי נח קליגר כתב עיתון "ידיעות אחרונות"

כותב בתאריך כ"א אדר תשמ"ג, 6.3.1983 את הדברים הבאים:

השומר הקנאי של מורשת ביאליק

מעמד מיוחד במינו היה לו למשה אונגרפלד ז"ל, מנהל בית ביאליק בתל-אביב, אשר הלך בסוף השבוע לעולמו. כיהן בתפקיד זה קרוב ל-50 שנה, ונשאר בו כ-20 שנה לאחר שהגיע לגיל הפרישה. למעשה לא רק מעמד מיוחד במינו היה למשה אונגרפלד המנוח. גם גישה ואופי מיוחדים במינם היו לו. גישה קנאית לכל פריט מעיזבונו של המשורר הגדול, שהיה ידידו הקרוב עד למותו, בשנת 1933. נאמנותו של אונגרפלד לזיכרו של חיים נחמן ביאליק לא ידעה גבול, ולא פעם הוא לא בחל במילים חריפות, כאשר היה נדמה היה לו שאין מעניקים את הכבוד הראוי למשורר הלאומי ויצירתו.

רבים הם התלמידים, הסטודנטים, החוקרים והסקרנים, מסוגלים לספר על התפרצויות הזעם והגידופים שהוטחו בהם, כאשר היה נדמה למנהל הבית, בו ביקרו, כי הם פגעו בצורה זו או אחרת בכבודו של ביאליק. רבים רבים שביקרו בבית הישן והצר בו נדחסו יצירותיו של המשורר בתנאים-לא-תנאים, יודעים לספר על האיש הקשוח ששמר ללא פשרות על האוצר הספרותי העצום הזה.

שמו של אונגרפלד היה לאגדה עוד בחייו, ואי אפשר להזכיר את ביאליק, מבלי להזכיר את ביאליק, מבלי להזכיר גם את הביבליוגרף והספרן שלו.

לא פעם, בעיקר מאז הגיע לגיל הפרישה, כלומר לפני כ-20 שנה, ניסו "בעלי הבתים הרשמיים" של הספרייה – אנשי עיריית תל-אביב

להביא לסילוקו של "בעל הבית" הבלתי רשמי, אשר הכול התלוננו על קשיחותו על התפרצויותיו ועל שמרנותו הקנאית, אשר מנעה כל ניסיון להביא לשינויים הדרושים, כדי לשמור בצורה יעילה על עיזבון ביאליק. אך, המאמצים לא נשאו פרי. משה אונגרפלד דחה את כל הבקשות, ההצעות, ההפצרות והאיומים.

לאיש לא היה ספק בכך שמשה אונגרפלד ראה בשמירה על עיזבון ביאליק את פעל חייו, שליחות המקודשת שהוטלה עליו. על כן גם נהגו לוותר לו, שוב ושוב, וכך קרה שהאיש, שהיה שכיר בעיריית תל-אביב, שלט למעשה באלה אשר שילמו את שכרו. היו אפילו מקרים שבהם גירש מהבית את אלה שהיו הממונים עליו. "מה לעשות?" נאנחו הכול במשך שנים רבות, "האיש משקיע את כל ליבו, כל שכלו וכל חייו בתפקיד"

אכן, כזה היה משה אונגרפלד, כן, נאמן וקנאי. עד לרגעים האחרונים של חייו הארוכים לחם למען זכרו של המשורר הדגול, טיפח אותו, שמר עליו בכל מחיר. רק מי שראה את הישיש מסביר את ביאליק לילדי הגן, או לתלמידי הכיתות הנמוכות, יכול להבין זאת.

עתה הלך משה אונגרפלד לעולמו, בשיבה טובה. עמו הלכה תקופה ארוכה ומעניינת – וגם אגדה.

* * * * *

העיתונאי יעקב כהן כתב עליו בעיתון "מעריב":

משה אונגרפלד נפטר ב-3 במרץ 1983, בן 85.

"הביבליוגרף והספרן משה אונגרפלד, שנפטר בסוף השבוע שעבר בשיבה טובה, שימש במשך 46 שנה מנהלו של בית ביאליק, ויש אומרים שהיה השליט הבלעדי על מורשתו הספרותית של המשורר הלאומי, שבחלקה עוד לא ראתה אור, כגון שירי אהבה, מכתבים ודברים שבעל-פה [...]."

רבים לא ראו בעין יפה את הדרך, שבה ניהל את הבית, אך אונגרפלד הפגין בכל השנים קנאות עיוורת במאמציו לשמר כל פרט ופרט שבבית במתכונתו המקורית.

בהיעדר ידע באמצעי שימור, נגרמו נזקים לבית ולתכולתו וכל הניסיונות לשנות משהו נתקלו תמיד בקיר אטום, שכן עוררו אצלו התנגדות חריפה."

טוב. לא הכול רע, למרות הכול: "מי שראה כיצד אונגרפלד מנחה ילדי גני ילדים או תלמידי בתי ספר בסיווריהם בבית ביאליק, היה משתכנע מיד כי עבודת קודש זו משמשת עבורו סם חיים". מצד

אחר, "לכן לא העז איש לשלול אותה ממנו. גם חוקרי ספרות הרבו לבוא בטרוניות על כך שאונגרפלד מעלים מעיניהם חומר ארכיוני חשוב [...] וזאת כדי לא לחבל בתדמיתו של ביאליק, כפי שאונגרפלד רצה בה".

הכהן מסכם: "אונגרפלד עצמו גם פירסם ספרים על ביאליק ובני דורו [...] ביאליק ויצירתו היו מוקד חייו של אונגרפלד והוא מילא בנאמנות את השליחות ההיסטורית שנטל על עצמו לפני כחמישים שנה".

**יוחנן ארנון שהיה ספרן בבית ביאליק
כתב מאמר ב"שבעה" לפטירתו של משה אונגרפלד
בעיתון "ידיעות אחרונות",
כ"ו באדר תשמ"ג, 11.3.1983**

האיש מבית-ביאליק

בשבוע שעבר ליוונו בדרכו האחרונה אדם כמעט שהיה תופעת טבע בספרות העברית. אנו רגילים לראות נשי סופרים, שהן במידה זו או אחרת "עזר כנגדו", או אלמנות המנסות להוציא אל הפועל כמיטב הבנתן את צוואתו הספרותית הרוחנית של הבעל המנוח. כן ראינו את הטיפוס של סופר, שבמקום לטפל בכרמו שלו, מקדיש את מיטב כוחותיו לטיפול בפרי רוחו של סופר אחר, מושא הערצתו. מי היה זוכר כיום את אקרמן, אלמלא היה רושם את ה"שיחות עם אקרמן" מפי גיתה. אך סופר המקדיש את כל חייו ימיו ולילותיו, וימי החול שלו – למשורר הנערץ, שממלא את מקום המשפחה ונותן טעם לחייו – הוא ממש בגדר תופעת טבע. כזה היה משה אונגרפלד

ז"ל, שהלך לעולמו לפני שבוע, וכזה היה יחסו אל חיים נחמן ביאליק.

אונגרפלד נולד בכ"ה באדר תרנ"ו (10.3.1896) בכפר נובוסליץ בפלך רודקי בגליציה. בגיל שלש עשרה שנים נכנס ללמוד בישיבת ויז'ניץ, וכעבור שלוש שנים הוסמך להוראה. באותה העת "התפקר" והחל להתעניין במקצועות הכללים. הוא התגייס לצבא האוסטרי-הונגרי, עמד בבחינות הבגרות וקיבל דרגת קצין. לקראת סוף המלחמה נפל בשבי הרוסי, אך כקצין זכה ביחס מיוחד והחל את כתיבתו העיתונאית בשבועון "העם", שהופיע במוסקווה.

רגשות אשם

בשנת תרפ"ב החל ללמוד באוניברסיטת וינה וכן למד בבית המדרש למורים היהודי שם. הוא היה פעיל במפלגת האחדות הציונית האוסטרית, והשתתף בקביעות בכל העיתונות היהודית של התקופה בעברית, בידיש ובגרמנית.

עם ביאליק נפגש אונגרפלד כל אימת שהגיע לווינה, והוא שימש לו יועץ ומזכיר. כאשר פנה ביאליק בשנת תרצ"ד אל טובי הרופאים היהודים בווינה לשם ריפוי, והם המליצו על ניתוח, התייעץ בין השאר גם עם ידידו אונגרפלד. אונגרפלד היה בעד הניתוח, כפי שאשתו של ביאליק ושאר ידידיו המליצו.

כידוע, הניתוח הצליח, אך כעבור שבועות אחדים נפטר ביאליק מקריש דם שאטם את ליבו. דבר זה גרם לכך שאונגרפלד ראה עצמו אשם במותו של ביאליק. היה נדמה לו שאלמלא יעץ לו לעבור את הניתוח, היה המשורר בחיים, דבר שאין לו שחר, כי רופאים מומחים המליצו על הניתוח שאמנם הצליח. נראה לי שרגשי אשם

אלה גרמו אצל אונגרפלד להרגשת אחריות קיצונית לכ מה שקשור
בביאליק, ברעייתו, בביתו ובעיזבונו.

אחרי שעלה ארצה בשנת תרצ"ח, באמצעות סרטיפיקט שהעניק לו
בן גוריון על פי המלצת מניה ביאליק, נתמנה על דעתה למנהל בית
ביאליק וכל אשר בו. אונגרפלד החליט להעביר את הבית לחסות
עירית תל-אביב, שהייתה באותה התקופה מוסד "בטוח" מכל
הבחינות.

מאז עמד בראשו בנאמנות מופלגת, לא יצא לחופשה אף ליום אחד
במשך עשרות בשנים, וכאשר עלה בדרגה, שאל את פקידי העירייה:
מי ביקש מכם?

הוא שימר את הבית, את ארכיונו ואת ספרייתו של ביאליק כמיטב
הבנתו. שמירתו הייתה קנאית, וקשה מאד היה לזכות בהצצה בכתב-
יד של המשורר. לא אחת הושבו קוראים ריקם בבושת פנים, כאשר
לא עמדו ברמת הציפיות של אונגרפלד.

כרטסת ביבליוגרפית

אונגרפלד היה הפוסק היחיד בפרסום דברי ביאליק מן העיזבון. מה
שלא נראה לו, נשאר חסוי. הוא עצמו פרסם מן העיזבון את מכתבי
ביאליק, ולא הירשה לפרש שום מכתב או כתב-יד פירוש שלא היה
מקובל עליו. כן הדריך עד לשנותיו האחרונות אלפי כיתות של
תלמידים שבאו במאורגן לבקר בבית ביאליק. אף שגער לעיתים
קרובות בתלמידים שפנו אל חדר-העיון של הבית – הוא פקד עליהם
להראות לו את ידיהם אם נקיות הן, ושלח אותם לרחוץ אותן במים –
ידע גם להושיט עזרה כאשר התלמיד עשה עליו רושם חיובי.

הוא טיפח כתיבת מאמרים על ביאליק, ופנה בכל שנה לפני יום הולדתו ויום מותו של המשורר אל כל מערכות העיתונים והציע להם חומר. כך גם פנה אל הרדיו, ומאוחר יותר אל הטלוויזיה. הוא אגר פרטים על כל מאמר ומסה על ביאליק שהופיעו בדפוס בכרסת ביבליוגרפית, שהיקפה הגיעה לדבריו, לכשלושים אלף פריטים. כאשר פנה אליו פרופ' בן-ציון בן-שלום (כ"ץ) המנוח בעניין הגשמת הצעתו של שאול טשרניחובסקי, להוציא את כל כתבי ביאליק בהוצאה מדעית, לא ידעה שמחתו גבול. אלא שמאז נקפו יותר מעשר שנים, והוא החל להתייחס לכל העניין בביטול מלא כעס. חבל שלא זכה לראות בהופעת הכרך הראשון ממש בימים אלה.

היכרותי עם משה אונגרפלד החלה בקיץ תשכ"ה-1965 בחנות לספרים משומשים "זהר". הוא הזמין אותי להיות ספרן בבית ביאליק ועודד אותי לבקר במשך שנתיים בקורסים לספרנות. שבע שנים עבדתי בבית ביאליק עם אונגרפלד, רשמתי ספרים, קטלגתי, טיפלתי בגינתו של ביאליק יחד עם חברי לעבודה יהודה כהן, וגם קברתי לעיתים חתולים שמתו בגינת המשורר. מאוחר יותר הדפסתי במכונת-כתיבה את מאמריו של אונגרפלד והבאתי אותם אל עורכי המוספים הספרותיים.

לאונגרפלד אני חב חלק גדול מידיעותיי בלשון ובספרות העברית וכן בכתיבת מאמרים. כן זכיתי להכיר באמצעותו סופרים, משוררים, עיתונאים ואנשי רוח, ולא אחת צמחה מתוך היכרות בבית ביאליק ידידות שנמשכה שנים רבות. כך הכרתי אצל אונגרפלד את אורי צבי גרינברג, וידידותנו נמשכה עד יומו האחרון של אצ"ג.

עבודתי עם אונגרפלד לא הייתה רק סוגה בשושנים. כלפי חוץ היה לעיתים קשה מאד, קצר רוח, אפילו חשדן, והתנהגותו עם הקהל הייתה לעיתים גסה ממש. אך היו הזדמנויות רבות, שבהן כמו פקעה

קליפתו הקשה ויכולתי לראות את גרעינו הרך והרגשני. כך זכור לי שלא פעם, בערב חג, כאשר נפרדתי ממנו, החזיק אותי ודיבר אתי על המדינה ועל מצבה באכזבה רבה של ציוני ותיק, שחלומותיו לא התגשמו במלואם. מתוך אכזבתו זו נטה לזלזל בבני-אדם שלא השכילו לרכוש את אמונו. לעומת זאת, זוכר אני אותו בעיצומה של מלחמת ששת הימים, כאשר התבשר על שיחרור הר הבית והכותל המערבי, דמעות זלגו מעיניו, ושעה ארוכה לא היה מסוגל להוציא הגה מפיו מעוצם התרגשותו.

הוא את ילדיהם של ספרניו ופינק אותם – בבואם לבית ביאליק. "לי אין ילדים..." , נאנח בשנים האחרונות אך ראה תחליף מסוים בבית ביאליק ובפעילותו הענפה למען הנצחת המשורר האהוב עליו מכל.

צמחוני קיצוני

בשנת תשכ"ז הוקם ביוזמתו בית האישה ע"ש מניה ביאליק, והוא שקד על הקמת ספריה שתכלול את פרי רוחה של האישה היהודייה בכל הדורות ובכל הלשונות. אלפי ספרים שנשלחו אליו לביקורת במשך השנים, תרם לספרית בית ביאליק.

אונגרפלד סירב בתוקף – ובהצלחה – לצאת לגמלאות, והמשיך לבוא מדי יום ביומו לבית ביאליק גם כאשר עבר מזמן את גיל הגבורות והחל ללכת כפוף יותר ויותר. כאשר לא היה מסוגל עוד לנסוע באוטובוס, בא לבית ביאליק במונית. וכאשר לא היה יכול לעמוד עוד על רגליו זמן ממושך, קיבל את כיתות התלמידים בישיבה.

אונגרפלד היה צמחוני קיצוני. הוא נעל נעלי לבד ולא חגר חגורה מעור אלא מפלסטיק. במשך רוב שנותיו גם לא אכל דברים

מבושלים והסתפק בשתיית מים. נראה שזאת אחת הסגולות לבריאותו וגילו המופלג.

רק לפני ימים ספורים ביקשו שתי אחיותיו להכניסו לבית אבות בחיפה, אך הוא נהג לומר תמיד: מכאן (מבית ביאליק) אצא רק על אלונקה. וכאשר נשאל לבקשה מיוחדת בנוגע למנוחתו האחרונה, ביקש שקצת עפר מקברו של ביאליק יונח בקברו, יחד עם תמונה של הוריו.

משה אונגרפלד נפטר בשעות הערב של יום ד', י"ז באדר תשמ"ג (2.3.1983) בחיפה, בחודש שנולד בו לפני שמונים ושבע שנים. לפני שבוע עבר קהל מצומצם ביותר על פני ארונו בבית ביאליק. סגן ראש העיר, יצחק ארצי, הספיד למנוח, והמשורר מאיר בוסאק אמר דברי הערכה. ליד קברו בחולון הספיד אותו הסופר ג.קרסל. לפי מנהג ישראל לא ניתן להניח בתוך הקבר את תמונת הוריו, אך עפר מקברו של ביאליק הונח שם.

כאשר שאלו את אונגרפלד בחיפה, ימים אחדים לפני מותו, אם ידוע לו היכן הוא, ענה: אני בבית ביאליק...".

* * * * *

העיתונאי חיים נגיד כתב במוסף תרבות של **"ידיעות אחרונות"**
בתאריך י"ג בטבת תשל"ה 27.12.1974 מאמר שכותרתו:

ביבליוגרפיה בת 30 אלף ערכים מחכה למו"ל

יותר משלושים וחמש שנים קשור גורלו של משה אונגרפלד בבית ביאליק ואין הדברים בגדר מליצה. איש זה, שנקרא ב-1938 לארץ מווינה, שם שימש ככתב "הארץ", לנהל את בית ביאליק, הקדיש את כל חייו למשורר הנערץ. "אין לי אישה ואין לי בנים", הוא אומר, "מן הבוקר ועד הערב אני עוסק רק בביאליק".

לבית זה אסף את כל מה שכתב ביאליק, וכל מה שכתבו עליו, עתה מצויה בידו ביבליוגרפיה הכוללת 30 אלף ערכים – דברים שכתב המשורר ודברים שכתבו עליו ואילו, אלא שאין הוצאת ספרים המוכנה לפרסם אותה. ההוצאות הכספיות הכרוכות בפרסום כזה כבדות מדי. אפילו הוצאת "דביר", שיסד ביאליק, ו"מוסד ביאליק" הנקראת על שמו, אינן נכונות להוציא את הספר ללא עזרה כספית נכבדה. ואילו אונגרפלד שהקדיש את כל ימיו לאוסף שכינס בבית זה, אינו יכול לממן את הוצאת הספר בכוחות עצמו.

השבוע י' בטבת צוין יום הולדתו של ביאליק וחולק הפרס הספרותי הקרוי על שמו. לרגל אירועים אלה נפגשתי לשיחה עם משה אונגרפלד.

- כיצד הגעת לחיבור הביבליוגרפיה הענקית הזאת?

אני עובד עליה כשלושים שנה, ואספתי ככל שהיה לאל ידי, אין לך סופר עברי בדורות האחרונים שלא כתב על ביאליק, ולא רק אלפי מאמרים כתבו על ביאליק, אלא גם 90 ספרים וחוברות ב-15 שפות. יצירותיו תורגמו ל-28 לשונות.

- מדוע לא הוצאת לאור את הביבליוגרפיה עד כה?

כדי להוציא לאור ספר, שיכלול את כל הערכים הללו, נחוצה השקעה של כ-200,000 לירות, כיוון שהספר יחזיק כדי 4,000 עמוד. לי אין, כמובן כסף. אבל הדבר המובן מאליו הוא, שהמוסד אשר ביאליק יסד, הוצאת "דביר", יוציא את הספר לאור. אלא ש"דביר" אינה מוכנה לממן את הספר מכיסה. גם הוצאת "מוסד ביאליק" אינה רוצה לעמוד בהוצאות הכרוכות בפרסום ספר זה.

- מתי התחלת לברר את אפשרות הפרסום של הספר?

זהו סיפור ארוך, פעם כמעט הגיעו הדברים לידי הגשמה. כידוע לך הציע בזמנו טשרניחובסקי להוציא הוצאה אקדמית של כל כתבי ביאליק, כמובן לפי מושגיו אז: להקדיש כרך אחד לביאליק "האיש", כרך אחד לשיריו הליריים וכו'. בעצם, כל מה שטשרניחובסקי הציע – נעשה בינתיים, אלא שאיש לא השלים את המלאכה. המונוגרפיה של לחובר, למשל מסתיימת בשנת תר"ע.

על כל פנים, השתדלתי כל הימים לפעול למען הוצאה אקדמית של כתבי ביאליק, ולצרף את כל הביבליוגרפיה שליקטתי. ובאמת הגיע זמן ידוע, שבו כמעט התגשמה תקוותי. השתדל בזה הזו המנוח ו"מוסד ביאליק" כמעט הסכים, והייתה תקווה שד"ר גולדמן ישי את הכסף למימון ההוצאה.

חוזה עם המכון לחקר ספרות

- ומה היה הסוף?

לבסוף לא יצא, כמובן, כלום מן העניין, משנודע לאנשי "דביר" ש"מוסד ביאליק" מוכן לפרסם את ההוצאה האקדמית, טענו שלהם מגיעה להוציאה. התנגד לרעיון גם י.ד. ברקוביץ ז"ל. הוא אמר: "אני לעולם לא הייתי מוציא הוצאה אקדמית של שלום עליכם". אבל יום אחד הסכים. אשתו של ביאליק נתנה ל"מוסד ביאליק" רשות להוציא את המהדורה האקדמית. ואז באו אליה אנשים מהוצאת "דביר" וכל העניין התבטל. אני זוכר שבאתי אליה בערב, והנה היא בוכה וחומה גבוה. "שיוציאו אחרי מותי", אמרה לי.

אחרי כן התגייס לעניין פרופ' בנציון כ"ץ ז"ל. שבועות אחדים לפני מותו בא אלי ואמר לי: "החלטתי לא להעמיד את מועמדותי פעם נוספת למשרת רקטור אוניברסיטת ת"א, ולהקדיש את כל זמני להוצאת המהדורה האקדמית. אבל זמן קצר לאחר-מכן חלה, אושפז בבית-חולים ונפטר. אחר-כך פניתי לד"ר ג'ורג' וייז, נגיד האוניברסיטה, שיסד לזכרו של בנציון כ"ץ את המכון לחקר הספרות העברית, ואומנם נמסרו למכון הזכויות לפרסום המהדורה האקדמית. אלא שהמהדורה לא הופיעה, ואילו התלמידים במכון מפרסמים מאמרים המבוססים על החומר שנמסר להם, בניגוד להבטחה שניתנה קודם-לכן, וכך ביטלנו את החוזה איתם.

- ומה עכשיו?

עכשיו עומדים בראש המכון הפרופ' דן מירון ומר ע.שביט, ואנו עומדים לחדש את החוזה.

- מה כוללת הביבליוגרפיה שלך?

אספתי כל מה שכתב ביאליק וכל מה שכתבו עליו. כל אות שכתב. יש לי 300 כתבי-יד שלו. אגב, נשארו רק 105 כתבי-יד של יצירותיו, שירים וסיפורים, וגם זה במקרה. כתב-היד היחיד של "מגילת האש", למשל נמכר באודיסה לטובת איזה מוסד. יש לי גם טיוטות, שבהן רואים את התקדמותו, יש שירים שמהם נשארו שלוש וחמש טיוטות, כמו "שירי חורף". ל"אל הציפור" יש שש נוסחאות. האם ידוע לך שהתנגדו לפרסום הטיוטות? הזו ויעקב כהן שמא זה לא יהיה לכבודו של ביאליק, אם יתפרסמו הנוסחאות הללו.

חוץ מן הספרים שכתבו עליו, אספתי גם כ-200 שירים שהוקדשו לביאליק, את רובם פרסמתי בספרי "השירים לח.נ ביאליק". כשאדם כותב שיר על משורר, הרי זה מעיד על יחס לבבי אליו. כן, לא היה סופר שלא כתב על ביאליק, חוץ מפרישמן.

יש כאן אלפי מאמרים, הכוללים זיכרונות על ביאליק. מטבעו של ביאליק שהיה אוהב לדבר. משורר אחר. משנאספו אצלו דברים שרצה לאמרם, ישב וכתב שיר. ואילו ביאליק לא עשה כן. היה לוקח אדם, מחזיקו תחת בית-שחיו, ומשיח עמו כמה שעות אחר-כך, יש אומרים, היה שואל: "מי הוא האיש שדיברתי איתו?"

על יסוד דבריו שבעל-פה אספתי כ-600 נאומים שלו. אגב, לא מזמן הופיע ספר בשם "מפי ביאליק", אבל לדעתי אין אלה שיחות עימו, מפני שאין הן משמרות את סגנון הדיבור שלו.

כמו כן הוצאו כבר לאור כ-1,500 איגרות של ביאליק שכתב לסופרים אחרים, ואצלי מצויות כ-700 איגרות נוסות, בינהן חליפת מכתבים בינו לבין מאיאקובסקי. אני מקווה להוציאן בכרך אחד.

המחזה שכתב ביאליק – נעלם

יחד עם המאמרים המוקדשים ליצירותיו של ביאליק אספתי גם מאמרים על חידושיו כבלשן, חטיבה מיוחדת עוסקת בביאליק המו"ל... ביאליק לא הוציא סתם. הוא כתב ספרים מחדש. יש ספרים שביאליק כתב בהם בדיו אדומה כמעט כל שורה מחדש. כ"חום היום" של טשרניחובסקי הוא הוסיף כמאה שורות משלו. יש מכתבים של טשרניחובסקי, בהם הוא מפציר בביאליק: "ביאליק גמור לכתוב את שירי!" אין לך מושג כמה השקיע בפעולתו כמו"ל.

ביאליק כתב גם 12 ספרי-לימוד לילדים. אחד מהם הוא ספר האגדה, אותו ערך יחד עם רבניצקי. וכן סיפורים לילדים, דברי תורה, מדרשים קטנים, סיפורי המקרא. כן כתב פירוש למשנה אחרי שהכרך הראשון "זרעים, יצא לאור, פנית ל"מוסד ביאליק", וביקשתי אותם להשלים את ההוצאה. נבחר ועד, שכלל את הרב קרלין, צבי קארל, פרופ' חנוך אלבק וד"א מרגליות. פרופ' אלבק פסל את הפירוש. אני כתבתי על כך בזמנו מספר מאמרים, ולבסוף טילפן אלי אחד בשם פרופ' אלבק ואמר: "אם לא תפסיק לכתוב נגדו, אוכיח שביאליק הוא עם-הארץ".

ביאליק כתב גם, כנראה מחזה, אבל הוא נעלם. כאשר נכנסתי בתרצ"ח לעבוד בבית ביאליק, מצאתי את חדר העבודה שלו פתוח. כל אחד יכול היה להיכנס ולמשמש בחפציו, ואף בכתב-היד, שהיו מונחים בתיבה פתוחה. יוחנן פוגרבינסקי ז"ל, מנהל בית אחד-העם, סיפר לי שהעתיק בזמנו מחזה של ביאליק בשם "דוד ובת שבע", שהשתרע על פני 48 גליונות. שמעתי על מחזה זה מפי בנציון דינור, אשר ברש ורביניצקי. לי יש חשד שהמחזה הגיע לידי סופר, שהשתמש בו במחזה שכתב בעצמו על רקע דוד ובת-שבע.

כיצד נעלם המחזה? עד היום זה חידה. בזמנו פרסמתי את דבר הגנבה בעיתונות, ואף נכתבו על כך מאמרים, כדי למנוע מן הגנב מלעשות שימוש בכתב-היד.

הגיעה לידי גם מחברת השירים הראשונה של ביאליק, בה מופיעים שכתב בהיותו בן 17-19. המחברת נתגלגלה תחילה לאמריקה, ומי שהחזיק בה רצה למכרה, כדי לתמוך בקרובי משפחתו ברוסיה. אבל הצלחתי לרכוש אותה מידיו בעזרתו של מר שפייזהנדלר.

כן נמצאת בידי עדות, שאת שירו הראשון, "אל הציפור", כתב ביאליק בשנת תר"ן ולא בתרנ"א, ככתוב בכל ספרי ההיסטוריה של הספרות.

בישיבת וולוז'ין שירבט מיני שירבוטים בספר "פני יהושע" על מסכת כתובות. שם מופיעה הערה שכתב לאחד מידידיו בדבר שירו "אל הציפור".

יום אחד הגיע אלי איש מרמת-גן ובידו תצלום של הדף מן הספר. את הספר עצמו לא רצה למסור לי. הגעתי עד הרבי מוויז'ניץ, כדי

להשפיע עליו שימסור את הספר, אך הדבר לא עלה בידי, וכיום מצוי אצלי התצלום של הסר.

- מר אונגרפלד, מתי הכרת לראשונה את ביאליק.

את שירתו הכרתי לראשונה בגיל 11. היה לי ידיד, בחור, עדין – אף-על-פי שלא היה משורר – שלמד אתי בבית המדרש, ואצלו מצאתי את ספרו של ביאליק. פתחתי את הספר מתחת לגמרא, מחשש עינא בישא, ואורו עיני. אחר כך למדתי את כל השירים על-פה.

"אתה יודע מדוע יש לי קרחת?"

ב-1921 הכרתיו לראשונה. אז עזב את רוסיה ובא לקושטא, ומשם יצא לברלין כדי לאסוף כספים לחידוש הוצאת הספרים שלו. משם הלך לקרלסבאד, אל הקונגרס הציוני ה-12, ושם כיבדו אותו שיישא את נאום הנעילה, כן שמעתיו מספיד שם את בן-אביגדור, בעל הוצאת "תושיה". בשעת נאומו ראיתי ניצוצות-אש עפים מפיו.

אחר-כך נפגשנו פעמים אחדות, בברלין ובעוד מקומות. הייתי אז כתב "הארץ" בווינה וכתב "היום ו"הצפירה" שהופיעו בוורשה ו"הדאר" באמריקה. וחוץ מזה למדתי שם פדגוגיה בעברית מאביו של פרופ' חיות, וכן באוניברסיטה.

הקשרים בינינו נהדקו כאשר הגיע ביאליק לווינה כדי לקבל טיפול במחלת הפרוסטטה. הטיפול גרם לו סבל רב. הוא קרא לי אליו ואמר: "אונגרפלד, כתוב צוואה". כדי להרגיעו שאינו חולה מסוכן, פרצתי כמובן בצחוק, וביאליק נהנה מזה. אחר-כך היה צריך לקבל אותו טיפול בכל שנה, ושב לווינה בשנה שלאחר-מכן, אבל בשנה השלישית החליטו לערוך לו ניתוח. בסוף יולי

הגיע לווינה. קיבלנו אותו בתחנת הרכבת, והכנסנו אותו לדירה שאת שכרה שילם עשיר וינאי. אחר החלו הרופאים לערוך לו בדיקות. אחד מהם היה אחיו של ארתור שניצלר. הוא קבע שהדם שלו דביק, והמליץ על ניתוח. לפני הניתוח הלכנו עם ביאליק לתיאטרון, שם הוצג המחזה המוזיקלי "בית שלוש העלמות", לשוברט, וביאליק נהנה מאד מן המוסיקה.

למחרת נכנס לסנטוריום. הוחלט לערוך לו תחילה ניתוח קטן, ואחר-כך ניתוח גדול. בין הניתוח הראשון לשני נכנסתי אליו והבאתי לו הגהות ממילונו של גרזובסקי. ראיתי שביאליק מתרגז מאד בגלל השיבושים, והפסקתי להביא את ההגהות. באחת השיחות שאל אותי ביאליק: אתה יודע מדוע יש לי קרחת. בהיותי צעיר לימדתי כל הימים, ורק בערב יכול הייתי לכתוב. וכדי שלא אירדם, הזרמתי מים קרים על ראשי, וכך נשרו שערותי".

עבודתו כמו"ל רוששה אותו

לאחר שערכו לו הרופאים את הניתוח הגדול, אני זוכר כיצד הוציאו אותו מן האולם והוא עדיין תחת השפעת הנרקוזה ומקיא. בארץ רצו לעשות לו מניין ב"אוהל-שם" להתפלל לשלומו, אבל הוא מסר לי מברק לרביניצקי ובו מילה אחת בלבד: "לא!" נדמה היה שהוא מתאושש, אלא שביום רביעי, רבע שעה לפני השעה שבע טילפנו לי שאבוא לבית-חולים מייד. עד שהגעתי – כבר היה מת. ובכל זאת הוא לא נראה כך. פניו היו אדומים כפני נער, ואני לא האמנתי שהוא מת! התברר שהתגרש אצלו גוש דם, שהגיע עד ללב וסתם אותו, אילו היו מנתחים את המקום בוודאי היה ניצל.

כשמת ביאליק, לא יכולתי לדבר, הרגשתי כאילו עקרו את ליבי. בכיתי אז הרבה, גב' ביאליק החליטה לקברו בארץ. בהכניסנו את ארונו לאולם של טכסי הלוויות, סטודנטים עמדו משני צידי הארון. אחר-כך חנטו את גופתו והעלו את הארון לרכבת לטרייסט. אני זוכר, שהעלו את גב' ביאליק לקרון של המחלקה הראשונה, ואילו את הארון הכניסו לקרון מיוחד. הרכבת החלה נוסעת, אבל הקרון נותר בתחנה. עליתי לקרון, בו היה הארון, וכך נסענו לטרייסט. העמידו נרות בקרון, ובכל תחנה עד טרייסט על שני קארביניירים והצדיעו לכבוד המשורה. בטרייסט חיכו לנו אוסשקין וגליקסון עורך "הארץ". העבירו את הארון לבית-הכנסת שבעיר ורב שהמיר אחר-כך את דתו, הספיד את ביאליק בעברית.

- האם זכורה לך עדיין איזה פגישה מרגשת עם ביאליק?

אני זוכר את ביאליק בקונגרס באזל, לאחר ויכוח סוער, הוא ישב בפניה, עיפרון גדול ופשוט בידיו, והוא עצוב מאד, בועט ברגליו, פניו אדומים והתלהבות השכינה שורה עליהם. הוא כתב אז את "ראיתכם שוב בקוצר ידכם". ביאליק היה אז חסידו של וייצמן וכשדיבר ארלזרוב, ניגש אליו ונישק אותו. הרביזיוניסטים אמרו לו אז "אתה סופר גדול, אך בפוליטיקה אינך מבין דבר". אגב, כשנרצח ארלזרוב, הכין ביאליק בכתב הספד בו רמז לכך שאולי יד יהודי הייתה ברצח. אך ההספד לא נישא, כי ביאליק ויתר לאוסשקין. בהספד שנשא ביאליק ביום ה"שבעה" בבית-העם, לא היה רמז לכך. אחר-כך תרם ארבע לירות שטרלינג להגן על סטבסקי.

- האם היית עד מקרוב למפעלים חשובים של ביאליק?
כן, ביאליק עמד בראש "דביר". כן יסד בארץ את "אוהל-שם". ומעשה שהיה כך: באותם ימים אסרו הוא והרב קוק לשחק בשבת בכדורגל, וכדי לספק לאנשים תחליף, יסדו שניהם את אגודת "עונג שבת". תחילה היו מתכנסים בגימנסיה "הרצליה", ואחר-כך נוסד בתרומתו של יהודי עשיר בשם בלום בניין "אוהל-שם". האנשים היו מתכנסים שם, וביאליק היה פותח ומדבר על ספרים וסופרים. כן הזמין לשם סופרים וחוקרים לשאת את דבריהם.

- האם ביאליק היה איש אמיד?
לא, עבודתו כמו"ל רוששה אותו. כמו שאמרתי לך, היה כותב ספרים מחדש כמעט. בשנת תרצ"א לא היתה לאשתו ברירה אלא להשכיר את ביתו ליהודי בנקאי עשיר, ולעבור לגור בשכירות בדירה ברמת גן. היה מקרה, שבחנות סרבו למכור לגב' ביאליק בהקפה.

תמיד חשתי מחיצה בינינו

- מה היה יחסו לסופרים צעירים?
כשהיה בא אליו סופר צעיר והיה מגיש לו ספר שירים, מיד היה מוכן לשים את כתר השירה על ראשו. הגיעו הדברים לידי כך שזלמן שניאור המנוח כינה את ביאליק בשם "שר המסכים". אין לך גראמפון שאין לו מכתבי הערכה של ביאליק.

- האם הייתה קירבה רבה בינך לבין ביאליק?

הייתי קרוב אליו מאד, אבל תמיד חשתי מחיצה בינינו, תמיד ראיתי את עצמי כמי שעומד לפני אישיות גדולה, מזהירה. רעדתי במחיצתו.

- כיצד נמנית למנהל בית ביאליק?

בשנת 1938 שלחה לי הוצאת "דביר" היתר כניסה לארץ מטעם הממשלה. כאשר באתי, ביקשה אותי הגב' ביאליק שאכנס לעבוד בבית ביאליק. הייתה אז בעיה של העיזבון. ביאליק לא כתב צוואה לפני מותו. כאשר ביקש ממני לכתוב את הצוואה, שנים אחדות קודם-לכן, פרצתי, כפי שסיפרתי לך, בצחוק. אחר-כך לא תיארתי לעצמי שלא השאיר אחריו צוואה. כל מה שנשאר היו כמה דפי נייר, בהם מנה את רכושו אבל לא כתב למי למסור את הרכוש.

כיוון שכך, הוחלט למסור 50 אחוז מן הרכוש לאשתו ו-50 אחוז לקרוביו. היה לו אח, בשם דב, שפניו דמו כליל לפני ביאליק, אלא שהוא נהיה רחוק מאוד באישיותו מאחיו. ביאליק העלהו לארץ והכניס אותו לעבודה ב"דביר". את שתי בנותיו של האח רשם לגימנסיה "הרצליה". לאחר שמת ביאליק דרש האח למסור לו בירושה את מחצית הבית והספריה המגיעה לו לפי החוק, הוכחתי אותו על פניו, וגם רביניצקי כעס עליו מאד.

ובכן, העריכו את שווי הבית ב-3,8000 לירות שטרלינג, והחצי היה מגיע לאח. ומאין ניקח את הכסף? מאגנס רצה לקחת את בית ביאליק ולאחדו עם האוניברסיטה, אבל מפני שהיה איש "ברית-שלום", לא נתן ליבנו להסכים להצעתו. פניתי, איפוא, לישראל

רוקח, שהי אז ראש עיריית תל-אביב, והפצרתי בו שייתן את הכסף. באותו זמן היה כאן יהודי מדרום אפריקה, והוא הלווה כסף ושילמו לאחיו של ביאליק. מאחר שלא הייתה לו תקווה לקבל את הכסף חזרה, הוא תרם את הלוואתו לאוניברסיטה. וכך בא אלינו ד"ר שניאורסון, שאסף כספים לאוניברסיטה, ואמר: "או שתתנו לנו את ביתו של ביאליק או שתחזירו את הכסף".

רוקח מכר מגרש של העיריה, ובכסף שילם את החוב לאוניברסיטה, והבית עבר כולו לידי גב' ביאליק, והיא תרמה אותו לעירייה.

ובכן, הבית והספרייה עמדו עתה ברשות העירייה, אלא שלא ידעו מה לעשות בהם. תחילה הציעו להקים במקום ספרייה. אבל אני התנגדתי, וטענתי כי יש לכנס בבית זה את כל מה שקשר בביאליק, בשמו, בזכרו וביצירתו. נתתי מודעות בכל עיתוני העולם, וקיבלתי אלפי מכתבים של ביאליק, ואספתי כפי שאמרתי לך, כתבי-יד שלו, ו-400 מנגינות לשיריו, ו-1,600 תצלומים שלו ועוד ועוד.

- האם נשתנה בדורנו היחס לביאליק ולשירתו? מה דעתך על הביקורת החדש על יצירותיו?

אין להם יחס אמיתי לשירתו. הם טוענים: ביאליק המשורר הלירי הוא משורר גדול, אבל ביאליק המשורר הלאומי – לא! ואני טוען, שאין לחלוקה הזאת טעם. אי-אפשר לקחת משורר ולחלקו בצורה כזאת. הרי בכל שיר לירי יש לאומיות, ובכל שיר לאומי יש ליריות. כשאדם כמו ביאליק כתב שיר, תמצא בו כל מה שיצרה האומה שלו. עדי צמח ודב סדן העמידו את כל ביאליק על ארוטיקה. וגם זה לא נכון. ביאליק מעולם לא חשב על זה! וקורצו

ויל המנוח אמר לי פעם, שרק מבקר כמוהו יודע לפרש את שירת ביאליק, ואין להתחשב בדעתו של ביאליק על שירתו, ואף לא בדברים שאמר על "מגילת האש" שלו. ואילו אני טוען שהמפרש הטוב ביותר של שירי ביאליק הוא – ביאליק בעמו!

בית מאניה ביאליק

העיתונאית **דבורה נמיר** כתבה בעיתון "ידיעות אחרונות" (7.1.1964) על יוזמתו של משה אונגרפלד בהקמת "בית האישה" בחצר ביתו של ביאליק.

הגבר מאחורי "בית האישה העבריה"

משה אונגרפלד, מנהל בית ביאליק התל-אביבי עומד מאחורי הקמת "בית האישה העבריה", בו רוכזו ספרי תפילה לנשים, יצירות נשיות, וספרות שימושית, כמו: מדריכי אופנה וספרי בישול

מדי שנה מתייחדת האומה ביום כ"א בתמוז עם זכרו של המשורר הלאומי הדגול חיים נחמן ביאליק ז"ל, אלפי אנשים, סופרים, מעריצי שירתו ותלמידי בתי ספר, באים לפקוד את ביתו, הלא הוא "בית ביאליק", בו שמורים כל דברי המזכרת של המשורר המהולל וכן ספרייתו הגדולה, שהועמדה לרשות הציבור.

אולם מעטים מכירים את מר משה אונגרפלד, האיש המנהל מאז 25 שנה את "בית ביאליק" ואשר כל חייו סובבים סביב דמותו של המשורר, אישיותו ויצירותיו. בעיניו "בית ביאליק" הוא ביתו.

עתה מסתבר כי במשך כל השנים ניקר במוחו של משה אונגרפלד ה"יתוש": מדוע אין ב"בית ביאליק" פינה שתוקדש לאישה היהודייה, הדמות שביאליק רכש לה כבוד והערצה והקדיש לה לא פעם מקום נכבד ביצירותיו?

במשך שנים ערך מר אונגרפלד מחקרים וחקירות על נושא זה. בעבודת נמלים פרטית אסף בקפדנות במשך 25 שנה את כל החומר על הקשור ב"נשים בשירה היהודית" ועל תפקידי האישה בשמירת רוח היהדות במשך הדורות, ואכן, עמלו נשא פרי.

לפני ימים מספר, בדיוק במועד בו חל יום הולדתה ה-88 של אלמנת המשורר, גב' מניה ביאליק, הוחלט על-ידי על הגורמים להוסיף ל"בית ביאליק" אגף חדש שייקרא "בית האישה העברייה". עיריית תל-אביב הקציבה למטרת הבניה סכום של כ-70,000 ל"י ואלמנת המשורר, שהרעיון נגע לליבה, הסכימה לממן את אחזקת הבית.

"בית האישה העברייה" יהיה מרווח. הוא יכיל אולם הרצאות גדול לכמה מאות אנשים, אולם קריאה – והעיקר: ספריה עשירה ומקורית שכל נושאה סובבים סביב דמות האישה, דבר שטרם כמותו נבנה בארץ.

כפי שנמסר לנו, כבר אסף מר אונגרפלד מאות ספרים, ביניהם ספריה דתית עתיקה מכל רחבי העולם. הם כוללים סידורי תפילה מיוחדים לנשים, שנכתבו בשפות שונות בין המאה ה-15 למאה ה-17, ובמקביל לאלה, ספרי תחינות דתיות שנכתבו בידי נשים מארצות אירופה, בהן היו קהילות יהודיות.

ספרים וציורים

גאווה של יוזם המפעל היא בעיקר על מספר ספרים שנכתבו בידי סופרות ומשוררות, למען הנשים, שהם נכס לציבור הנשים בארץ: "תפילה לשבת" מאת חנה כ"ץ, שנכתבה בשנת 1710, פואמה דתית בלשון "תחינה" מאת טובה פאן, משוררת מהמאה ה-17, וספרו של ד"ר מינץ, הסופר הגרמני שהקדיש את "הספר לאישה היהודית" לפני כ-14 שנה.

בד בבד עם יצירות עתיקות שנאספו בקפדנות במשך שנים, ריכז מר אונגרפלד אוסף של שירת נשים ממאה השנים האחרונות, אשר חלק ממחבריה חי עדיין בארץ. נוסף לכך יוקדש אגף אחד ב"בית האישה" ליצירות אמנות שהוקדשו לנושא האישה על-ידי ציירים, אמנים ומדענים.

את קרן האור של העולם המודרני בחיי האישה יהוו, ללא ספק, הציורים והרפרודוקציות של נשים מישראל ומו"ל, שיוצגו בצדי ספרות וכתבי-עת על בעיות ההווה בחיי האישה, כגון: חומר על נושא האופנה, ועשרות ספרי בישול ומתכונים, שהם חלק בלתי נפרד מחיי כל אישה בעולמנו.

אין ספק כי "בית האישה", שלמעשה יהיה חלק בלתי נפרד מ"בית ביאליק" עצמו וייקרא על שם רעייתו, מניה ביאליק, ימשוך אליו מבקרים רבים, ויהיה כאבן שואבת ומקור הערכה לתפקידי האישה בכלל – ולאישה היהודייה בכל הדורות בפרט.

ומשום כך מגיעות כל המחמאות למר משה אונגרפלד, ששקד וטרח במשך כל השנים למצוא "בית" להנצחת שמה של האישה – דבר שהנשים העסקניות בארצנו לא מצאו לנכון לעשות עד כה.

* * * * *

משה אונגרפלד מדריך ילדים בבית ביאליק

מתוך עיתון "מעריב" 24.7.1970

כ"א בתמוז, 36 שנה למות ביאליק

בית ביאליק, ברחוב ביאליק, מ- תחת לתמונות של ביאליק ובחדר האורחים בו ביאליק היה נוהג ל- קבל את האורחים של ביאליק, מחכה משה אונגרפלד, ידידו של המשורר הלאומי המנוח ומנהל הבית. מר אונגר- פלד, הרהיט הקבוע ביותר בבית השקט והמרשים, מראה ומדריך, מסביר ומחנך. מאוהב בכל פריט ובכל ספר שבבית, זו השנה השלושים ושלוש שהוא מתהלך ב- חרדת קודש בין החדרים ובמעלה המדר- גות, מהרהר ומספר :

„אומרים שהבית ישן מדי. אבל כאן הוא גר. ביא- ליק לא גר בארמון. אוספים כל דבר. כל מלה שהוא כתב. למעלה כבר הייתם? ספריה נדירה מאוד. שלוש מאות כתבי יד. לפעמים היה זורק לסל ולא נשאר. זה גם מוזיאון וגם הבית שלו. כמו הבית של שקד ספיר בסטרטפורד. בשנה האחרונה היו כאן. רק רגע. 150.000 מבקרים. אפשר להגיד שכל ילד במדינה היה כאן מה הם עושים כאן? נו... הם נכנסים ויוצאים. אני מכניס אותם לחדר האורחים, היכן שביאליק קיבל את האורחים שלו. הוא אהב ילדים. כתב מאה שירים ושבעים סיפורים רק לילדים, וגם ספרי לימוד. אז לא היו ספרי לימוד. כשהיה עצוב היה נפגש עם ילדים. הוא כתב: „אלכה לילדים ואטהר...“ נו כן... „למעלה כבר היית? הילדים באים הנה בעשרה בטבת, ביום ההולדת שלו ושירים שירים שלו. באים מכל העולם וגם מקרית שמונה. בכל כיתה יש ילדים מכל העולם, ילדים שתורים וילדים לבנים. תענוג לר- אות. יש כאן גם ספריה גדולה מאוד. והחפצים האי- שיים שלו. השעון שעמד מלכת ברגע שיצאה נשמתו של המשורר, העט בה כתב, השעון שמנגן את התיקוה, הוא עומד עכשיו.

דניאל בן השבע כתב: „נהניתי מהביקור והע-
ליתי זכרונות“.

שושנה מתיפה, מכיחה ד': „ראיתי את מניה ו-
ושמואליק מאשקלון כתב: „שלום ביאליק, אני
מכיתה ב'. באתי אליך הביתה וחבל שלא היית. אין
דבר, אני אבוא עוד פעם“.

* * * * *

גיורא לשם, יליד 1940 כתב בבלוג האישי שלו מאמר זה,
המתאר את ביקורו בבית ביאליק, בעת היותו תלמיד,
כיצד הוא זוכר את משה אונגרפלד,
תחושותיו וחוויותיו בעת ביקורו בבית ביאליק.

<http://blogs.bananot.co.il/228/?p=301>

גיורא לשם: קרחתו של ביאליק

יום אחד, בהיותה בכיתה א', כתבה בתי הבכורה במחברתה: "אני
וחיים נחמן ביאליק המשוררים הגדולים בעולם." אבות זוכרים אמרות
כנף כאלה. בתי, ככל שאני אמור לדעת כעת, אינה כותבת שירים.
אף-על-פי-כן, דומה שלא הגזימה יתר על המידה. נפשו של ילד היא
לעתים המשורר הגדול ביותר בעולם.

כשהייתי אני בכיתה א' פיעמה בי האמונה שהנני הכדורגלן הכי גדול
בעולם. התחושה הזאת מילאה את כל ישותי במשך שבעה-שמונה
חודשים, נצח כשאתה בן שבע. כך הרגשתי עד לביקורה של כיתתי

בבית ביאליק. אינני זוכר אם הלכנו לשם עם המורה מערבית או עם המורה דינה. יהודית הררי, מנהלת בית־ספרנו **בלפור**, שעמדה לצאת לגימלאות, התלוותה לטיול. את הדברים שסיפרה אינני זוכר, וחבל שכך.

ביאליק לא היה סנדקי. לא השתתפתי בהלווייתו. לא ישבתי על ברכיו. לא הספקתי. נולדתי כחצי תריסר שנים לאחר מותו. על כן נאחזים זיכרונותיי באמת הפיוטית, יותר מאשר באמת ההיסטורית.

בית ביאליק היה עולם אחר. קירותיו היו לבנים יותר. חדריו היו גבוהים ופינותיו אפלוליות יותר מכל בית שראיתי עד הים ההוא. למי שנולד בקצה דרומה של תל־אביב בפאתי שכונת פלורנטין, היה הצפון, הצפון שמעבר לכיכר מגן דוד, עולם אחר באמת עולם של בתי־קפה, חלונות ראוה וייקים. ובכלל, טיול בעיצומו של יום לימודים, מרחוב בלפור לרחוב ביאליק, על פני בית־החולים **הדסה**, **גלידת ויטמן**, רופא השיניים של אמי ברחוב אלנבי, עד לבית שליך בניין העיריה! זה היה מסע מעולם אל עולם, טורים טורים עם המורה בראש.

עד השער ועד הדלת. **ואונגרפלד. אלמלא הדיוקן שעל הקיר המקושט בכיתתנו, הייתי חושב אותו לביאליק.**

בשיעור שהמורה תיארה את ביאליק המשורר הלאומי הנערץ ואת מקום קבורתו ברחוב טרומפלדור נדדה מחשבתי אל החולות והים שבמערב הרחוב. על אדוותיהם שייטו גמלים נושאי זיפזיף בין ערמות בגדים של משתזפים, שבאותם הימים רחוקים לבשו בגדיים בחלק אחד. שיערתי במעומעם שביאליק כבר מת, משום שלעניות דעתי הצעירה כל המשוררים כבר מתו.

לאונגרפלד היה שער שיבה וגוף צנום, סגוף. גוו השחוח קמעא כאילו עמס עליו את כובד משאם של כל הדורות. פניו היו חמורים, נזיריים. בעורו עמדה עתיקות של קלף חנוט כמעט משורר. ואני, בעקשנותי החצופה, שמתי את מבטחי בסימן הבדוק קרחתו השלמה של ביאליק. אונגרפלד, משום מה, לא נראה לי משורר. כבר אז הייתי בטוח שאני מסוגל להבחין במי שאינו משורר. מאמונה זו לא הסתלקתי עד עצם היום הזה.

אחרי כן ראינו את התמונות ואת השורות הארוכות של אצטבאות הספרים. את המרפסת. וממנה את גן הברושים. ושוב, בפנים, על שידה או על כרכוב של אח, את האורלוגין שספרותיו אותיות זהב עבריות דומה שהגענו בשעה ט' וחצי ומנגינת "התקווה" בקעה מכרסו בשעה עגולה כלשהי. אפשר שהשעון כלל לא פעל והכל פרי דמיוני. אבל מה זה משנה? אני חושב שאני זוכר על הקירות פיתולי מיתווה של כתמי טחב, ואפשר שהם מצויים שם עד עצם היום הזה, למרות השיפוצים.

המורה צדקה. אונגרפלד סיפר את כל מה ששמענו מפיה ימים אחדים קודם לכן. ילדותו של ביאליק. פרבר הזפתים. עליבות העיירה ובית-המרזח, מאורת פריצי החיות. מות האב. הסב העבדקן וחמור-המזג. העוני הנורא. צרצר הדלות. עבודת המסחר המנוולת בבולי עץ.

את עיקרי הדברים הפריכה זיוה שמיר בנימוקים כל-כך נאים בספרה **והשירה מאין תימצא.** ואף-על-פי-כן, אני מקשה את לבי. נוח לי יותר בדלותו של ביאליק, בקפדנותו הזעפנית של סבו, בחבטות שספג ב"פאסיק" חגורה עת רכן על דפי הגמרא המוכתמים בדמעותיו. מי שגדל בדרומה של תל-אביב מסוגל בהחלט להאמין

לסיפורי פרבר הזפתים, אף כי לא ראיתי מעודי בית־מרזח. גם דודו של אבי, פעטער פישל, חבט באחת השבתות בבנו שרוליק על שום חטא שחטא בדיבור בשעת תפילה. במו עיני ראיתי.

אנחנו, הילדים, היינו דור ראשון לגאולה. וביאליק המשורר הלאומי שלל את הגלות ושילם את הבערה בחלבו ובדמו. כך, על כל פנים, אמרה המורה. הגולה, זאת חשנו עתה מבשרנו, שונה מאוד מתל־אביב וממגרש הכדורגל של החבר'ה בגינת **בית שטראוס**.

שכן בימים הרחוקים ההם גולה הייתה גולה, ולא תפוצות. **אל הציפור** התנגן באוזני כשיר אהבה לעיר מולדתי, לחוף הים שלי, ונמלאתי גאווה. איש גדול כזה חי עמנו ברחוב ביאליק, בין הס לפינסקר! איש שכתב את **בין נהר פרת לנהר חידקל!** קולה של ברכה צפירה בקע מנבכי הרדיו מדי שבת בצהריים וליטף את הדקל המיתמר, את דוכיפת הזהב ואת הנערה. בחדר עמדו צלילים במין מתיקות, שכמותה חשתי גם עתה למראה האורלוגין ומחוגיו הקסומים. ברכה צפירה, הילדה התימניה הענייה, כבשה בסערה את בימות העולם, אמרה אמי. בפיה נהפכו העובדות היבשות לאגדה מפרכת תקווה במי שגדל בבית לא עשיר.

ביתו של ביאליק, מרכזו של העולם המופלא הוא **בשנת תש"ו או תש"ז**, נמלא לפתע נוכחות עצומה, כליכולה, מוחלטת, דרוכה כקול דממה דקה, חרף העדרו של בעל הבית. מי שכתב את **קן לציפור, בגינת הירק, יש לי גן ובאר יש-לי, אל הציפור וגמדי ליל** כל רכושי הפיוטי באותם ימי שחרות קרם עור וגידים וקרחת בעיני רוחי הילדותיות, ביחוד כשהתנגנו בראשי המלים המולחנות של השיר שידעתי עוד מהגן של טובה ברחוב יבנה, שעתה, בתש"ו או תש"ז, נראה לי כה רחוק וילדותי: "בְּעֶרְוַת הַגְּנָה/ מְסָבִיב לְחֶבֶת/

עָמְדוּ לְרִקְדָּה / כָּרוּב עִם כָּרוּבִית. " וְכֵן: "רִק הַפּוֹל הַמְסַכָּן / עָמַד לוֹ
בְּדָד / נִשְׁעַן עַל מְקַלּוֹ / נָע וְלֹא נָד."

במהדורות שמאמצע שנות השלושים כבר הודפסה הגירסה המתוקנת "האפון המסכן", אולם אנחנו שרנו "רק הפול המסכן" בנוסח השגור על פי מורינו. מורים מעדכנים את עצמם באיטיות מתונה וגם לבתי שרו בנוסח הישן. דומה שגם נכדי וניני ישירו אותו כר.

באותו היום לא נהייתי למשורר, אם בכלל. בדרך חזרה, באלנבי, מול חנות הספורט **מרתון**, חבטתי בחווליה שצבטה אותי קודם. כשהגענו לבית-הספר הועמדתי בפניה וחווה הסתודדה עם הבנות. השעה הבהירה נמוגה. על חורבות הטיול נערכתי למלחמה במערכת החינוך ובנשים. חששתי לציון ה"התנהגות" בתעודת השליש שלי, שלא היה מעולה גם בשליש הקודם. העמדתי פנים חצופות של התרסה. שבתתי לשחק כדורגל, מתרוצץ בכל מאודי בעקבות הכדור המהווה ומתאווה להיות ראשון לכל הכדורגלנים בעולם. בחלומותי הייתי זמורה, שוערה של ספרד, הייתי וילי ברגר האגדי, הייתי מליקה, ובין זינוק לזינוק חלמתי על צמותיהן של גליה ורבקה וחווה וחדווה.

ובכל זאת, בעליית-גג נסתרת בלבבי, ככנף רננים נעלסה, שכן ביאליק, המשורר הגדול ביותר בעולם. מאז, אף כי חלפו-עברו ארבעים שנה והארץ לא שקטה, לא הסתלקתי מאמונת, שלמשוררים גדולים קרחות ולא בלוריות, שכל צרות העולם ומצוקותיו מורטות את שערותיהם. כדורגלן גדול לא הייתי, אולם בלוריתי הסבירה, אם כי האפרפרה, מעידה שביאליק הוא המשורר הגדול ביותר בעולם.

משה אונגרפלד כתב על ימיו האחרונים של
חיים נחמן ביאליק בספרו "חסד נעורים"
מעמוד 281 ואילך. מכתיבתו, אנו למדים על
היחסים הקרובים מאד בין ביאליק לאונגרפלד.

ימיו האחרונים בווינה

בחודש מאי 1934 נבדק ח. נ. ביאליק על ידי חבר רופאים בארץ, ביניהם האורולוג ד"ר ביקלס, ותוצאות הבדיקה נשלחו אל הפרופ' ליכטנשטרן בווינה שמצא כי טעון המשורר ניתוח ראדיקאלי. ב-6 ביוני הודיענו ביאליק במכתבו, כי החליט בעצת רופאיו לצאת לווינה ורצונו הוא שלא יודיעו לשום איש על דבר בואו. ב-12 ביוני קיבלנו את פניו בבית-הנתיבות המערבי הווינאי. המשורר בא בלוויית רעייתו. פניו היו טובים ולא ניכרו בהם סימני מחלה. להפצרת ידידיו לא סר לבית-מלון אלא לביתו של אחד ממעריציו. כאן נח יומיים מהנסיעה שהיתה, לדבריו, נעימה מאד. אגב, סיפר, כי בשעת הנסיעה באניה התחיל לכתוב מסה בשם "תפילת האדם אל רכשו". רשימות ראשונות אלו הן העבודה הספרותית האחרונה של המשורר.

ביום כניסתו למרפאת אוארסברג לניתוח, הבטחתי לו להביא בכל יום חומר קריאה חדש, ביחוד מהעתונות העברית והיהודית, כדי שלא ישתעמם. "אדרבה", השיב ביאליק, "במשך כל ימי נסיעתי באניה הבלגתי על תאוות הקריאה בעתונים וזה השפיע עלי לטובה. כי הקריאה בעתונות הבוקר משולה ל"סיוואכא" (מין יין-שרף שה-איכר הרוסי מעבד בביתו). האיכר הרוסי קם בבוקר השכם ומרטיב את גרונו בכוס, סיוואכא ומטמטם בו את מוחו למשך כל היום. כך גם קורא העתונים..."

באותו יום החלו הבדיקות הרפואיות. בדק את החולה הפרופ' וונקיבאר, המומחה הגדול למחלות לב, והאורולוג המפורסם הפרופ' שניצלר (אחיו של הסופר ארתור שניצלר), ושניהם יעצו לעשות את הניתוח הראדיקאלי. ב-17 ביוני נעשה הניתוח המוקדם ועד ה-21 ביוני – יום הניתוח השני והקשה – היינו מבקרים אצל המשורר כמה פעמים ביום והיינו מביאים לו עתונים לקריאה וגם עלי הגזה למילונו של גרוזובסקי ול"ספר האגדה", שנשלחו לו

מ"דביר". ביאליק דיבר על תכניות-יצירה רבות והמחלה שריתקה אותו למיטתו והרחיקתו מעבודה, גרמה לו צער רב. כמה פעמים פרצה מפיו האנחה: "הוי, היום קצר והמלאכה מרובה... עבודה רבה מחכה לי ועלי להשלימה. צריך להיפטר ממחלה זו ולשוב מיד אל המלאכה". כאן השתעשע ברעיון להוציא בקרוב את "ספר השבת", "ספר ישראל" ואת "היד החזקה" להרמב"ם, בני-קוד ובביאור.

באחת השיחות הללו הבעתי את צערי על שהוא מתרחק מן השירה ועוסק בכמה "עבודות צדדיות" המסיחות את דעתו מן היצירה. על כך השיב לי המשורר: "אני רואה בהוצאת ספר האגדה שלי את גולת הכותרת של עבודתי הספרותית. לא, אינני גורס אמנות לשם אמנות". גם השירה אינה תכלית בפני עצמה אלא אמצעי לאיזו תכלית. נניח שאזניח הכל ואשתחרר מכל האמנויות מן הצד ואכתוב עוד ששים שירים. כלום הבאתי בזה את הגאולה לעולם? ובכלל, איני חושב כמוך שערך שירי יהא שמור לכל הדורות. דור דור וחזונו, דור דור ומשורריו".

לפתע נסבה משום מה השיחה על ה... קרחים והקרחת. "היודע אתה", הפסיקני פתאום, "למה נשרו שערותי? בנעורי היה ראשי עטור בבלורית סופרים גדולה. אחר-כך באה השירה והשירה אותה... בשנים שעסקתי בהוראה – בסוסנוביץ ובאודיסה – הייתי עובד בבית-הספר מעשר עד שתיים-עשרה שעות ביום. בשביל עבודתי הספרותית לא נשארו לי אלא שעות הלילה, ואולם מחמת עבודתי המפרכת והמייגעת, הייתי כבר שבור ורצוץ בערב, ותיכף בשבתי אל שולחן הכתיבה, אחזתני שינה וראשי נעשה עלי סחרחר. מאז המצאתי לי, אמצעי מנוסה להסיר את השינה המטרידה מעל עיני: כל פעם שקפצה עלי השינה, רחצתי את ראשי במים קרים. רחיצה קרה זו שנשנתה בכל ערב, הועילה אמנם להציל את מחש-בתי, אבל היא שגרמה לנשירת שערותי"...

הניתוח השני הקשה נקבע ליום ה-21 ביוני ובתשע בבוקר של אותו יום הובל ביאליק אל אולם הניתוח. בדרך אמר לידידיו שליווהו: "בקשו רחמים עלי"!!... הניתוח ארך יותר משעה – והצליח, לפי דעת המנתח. ואמנם הכל הלך למישרים, והטמפרטורה של החולה היתה במשך כל הימים שלאחר הניתוח בין 36.6 לבין 37.5. כדי לא להטריד את המשורר לא נכנס איש במשך כל הימים

האלה מלבד רעייתו שלא סרה ממיטתו, והרופאים והאחות. בימים הראשונים שלאחר הניתוח היה חש כאבים גדולים, אולם התנגד לכך שישתיקו את כאבו בזריקות, מפני שחשש שאלו עלולות להשפיע לרעה על כוח המחשבה שלו. כבר ביום השלישי שלאחר הניתוח שלח אלי ביאליק את עלי-ההגהה של „ספר האגדה” ושל מילון גרזובסקי. כן ביקש שאביא לו שוב יום-יום עתונים לקריאה. יום אחד הכתיב לאשתו נוסח של מברק ברכה לסופר מרדכי בן-הלל הכהן, ליובל השמונים שלו: „לימי גבורותיך שולח לך ברכתו ממעמקים – ביאליק”.

כשבאתי אל המרפאה ב-29 ביוני לפנות ערב, הודיעה לי הגב' ביאליק בדמעות בעיניה, על שטף דם מתוך פצע הניתוח, ואולם הרופאים הרגיעוה, שאין יסוד לכל חשש. בכל זאת היתה איזו עצבות מעיקה על רוחו של החולה, אשר הביע לאחות את חרדתו, שמא לא יקום ממחלתו זו. הרופאים הסבירו את דכאון רוחו בזה, שכך נהוג אצל כל חולה שעברו עליו 12 ימים לאחר הניתוח.

כשבאתי באותו יום לפני הצהריים למרפאה והבאתי לו חבילת עתונים, יצאה אלי הגב' ביאליק בפנים צוהלות ובישרה לי כי המצב הולך ומשתפר, וכי אוכל להיכנס היום לחדרו – כי הוא קורא לי. מתוך חשש שמא יתרגש בהיכנסו אליו ושמא יתחיל מיד לדבר אלי כדרכו ויעשה בשעת הדיבור כמה תנועות גוף היכולות להשפיע לרעה על תהליך הריפוי, שלחתי להגיד לו, כי לא אכנס אליו אלא בעוד יום או יומיים. ואולם הוא שלח אלי שוב את רעייתו לקראני, וגם שמעתיו קורא בשמי כמה פעמים דרך הדלת הפתוחה. כלום יכולתי להעלות על דעתי כי שומע אני הפעם את קולו בפעם האחרונה?

כשבאתי אליו שנית בשש בערב, שלח אלי על ידי הגב' ביאליק מכתב אל י. ל. גולדברג, מכתב שני אל חותנו, שבח אוורבאר, כדי לשלחם בדואר. כן ביקש לשלוח לי. ה. רבינצקי טלגרמה בת מלה אחת: „לא!” (לאחר מכן נודע לי מפי רבינצקי, כי היתה זו תשובה על שאלה אם להנהיג ב„אהל שם” בתל אביב תפילה מדי שבת בשבתו).

בשבע פחות רבע, לאחר שקרא בספר התנ"ך שהיה מונח תמיד על שולחנו, את פרשת בריאת העולם, הרגיש פתאום דקירה בלב והתחיל לצעוק באידיש: „מיין הארץ!” (לבי, לבי!). פניו נעשו

כחולים ונדמה היה, כי איזה דבר מהניק בגרונו. רעייתו הזעיקה את הרופאים, אך כל מאמציהם להציל את חייו לא הועילו. לאחר כמה רגעים נפח המשורר את נשמתו בטהרה.

המוות בא כחתף, לאחר שקרא המשורר בתורה את פרשת „בראשית ברא“. כאילו אמר להתחיל ביום מותו את הכל מבראשית. ללמדך, שסופו של אדם נעוץ בראשיתו. ובאמת אין כאן התחלה ואין כאן סוף, אלא מעבר משלב אחד לשלב השני – של הנצח.

כשנכנסתי לאותו חדר מספר 23, שעל פתחו הייתי עומד בי"ב הימים האחרונים, בדחילו ורחימו וברחשי תפילה ותקווה, – מצאתי את ביאליק שוכב על מיטתו פרקדן, בלי כל כר למראשותיו. צווארו היה עטוף בתחבושת לבנה, ודומה היה כאילו היה נח וישן שינה עמוקה, הבאה לאחר סבל וייסורים קשים. פניו רזו והחווירו כאילו התעדנו מכאב. העיניים העצומות והמצח הקמוטה נשאו סימנים של ריכוז מחשבה ושקיעה בעולמות עליונים. כל סימן של מוות לא ניכר על פניו והלב היסס, שמא לא עשו הרופאים כל מה שצריך לעשות – ויש עוד תקווה לעוררו משנתו.

בחדר הסמוך מיררה האלמנה בבכי. רצנו מיד אל הטלפון והבהלנו את רבני ווינה ואת פרנסי הקהילה, אל מיטת המת הגדול. מיד נתכנסו פרנסי הקהילה לשיבה דחופה. כעבור רבע שעה באו אל המרפאה רוב רבני העיר, והרב הראשי בתוכם, פרנסי הקהילה, ראשי המפלגות היהודיות ואישים אחרים. מיד נועדו כל הנוכחים להתייעצות: היש להביא את הנפטר לפי שעה לקבר ישראל כאן בווינה, או אולי צריך להעביר מיד את גופו לארץ ישראל. הרבנות הראשית סברה אמנם תחילה, שלפי דין ישראל צריך להביא מיד את הבר-מינן לקבר ישראל בווינה ורק לאחר זמן ידוע אפשר יהיה להוציא את ארונו ולהעלותו לארץ ישראל, שהרי ההובלה לארץ תארך כמה ימים – והשלטונות לא יסכימו לזה בלי חניטת הגוף. וחניטה, פירושה הוצאת האברים הפנימיים מן הגוף וזה נוגד את דיני ישראל. ואולם מיד נודע, שבשביל ההעברה לארץ אין צורך בחניטה ממש אלא אפשר לשמר גוף מת גם על ידי זריקות אתר, בלי לפגוע בו אף במשהו.

הוחלט איפוא להעביר באניה הקרובה את הארון לארץ ישראל. למחרת הגיעה דרישה טלגרפית כזאת מאת מ. דיזנגוף, ראש העיר תל-אביב. בינתיים נקרא הפסל-האמן הפרופ' גרושקוביץ כדי לעשות

את מסכת-המוות והרבנים נתכנסו ליד מיטת המת ולמדו משניות ואמרו תהלים.

בחצות לילה הועבר המת אל „היכל המתים“ שבבית-העלמין הווינאי. ומשמרת כבוד של סטודנטים יצאו לשם כדי לעמוד יומם ולילה ליד ארונו של המשורר. כדי למנוע כל „התחרות“ בין מפלגות ומוסדות, נמסר הטיפול בהעברת הארון לידי שלטון הקהילה בלבד וזה החליט לערוך בבית-הקברות טקס לווייה ביום שבו יוטען הארון לרכבת היוצאת לטריאסט (לפי החוק הוכנס ארון העץ לתוך שני ארונות של מתכת, שנחתמו בחותמת של הקונסול האיטלקי) – ובלי נאומי הספד, כרצון האלמנה. וכדי להימנע מצפיפות גדולה הוכרז באמצעות הרדיו הווינאי, כי רק אלה שיצטיידו תחילה בכרטיס-כניסה, יוכלו לבוא לטקס החלווייה. כשלושת אלפים איש טרחו ועמדו בתור על יד בית הקהילה לקבל כרטיסים אלה. לטקס באו כל רבני ווינה, פרנסי הקהילה, ראשי מפלגות, סופרים ומלומדים ואמנים. ידידי המנוח החליטו לשלוח מווינה נציג מיוחד, את מר משה ראטה, מנהל ענייני החינוך והתרבות בקהילה, שילווח ביחד עם האלמנה את הארון עד לארץ ישראל. כן ליוו את הארון עד לטריאסט הד"ר ד. רוטבלום ואשתו, מידידיו הקרובים של ביאליק, וכותב הטורים האלה.

הנסיעה ארכה מעשר בלילה עד למחרת היום בצהריים. הרוח הקרה אשר נשבה כל הלילה דרך פרצות קרון-המשא, כיבתה בכל פעם את נרות-הנשמה שהיו דולקים על הארון וצריך היה להדליקם מחדש. בכל תחנה גדולה נכנסו פקידי הרכבת ובראותם את נרות-הנשמה התמתחו והצדיעו, ומובן שלא הקפידו על האיסור המפורש לשבת בתוך קרון-המת הסגור והחתום באופן רשמי. כשהגענו אל הגבול האיטלקי נכנס קצין המיליציה הפאשיסטית והצדיע. הוא הודיע לנו, שהוא יושב בקרון סמוך ועומד לרשותנו לאורך כל הדרך עד לנמל טריאסט.

כשהגיעה הרכבת לטריאסט בשתיים-עשרה בצהריים, חיכו לנו שם מראשי הקהילה המקומית, המלווים מווינה, וכן מנחם אוסישקין והד"ר מ. גליקסון שהגיעו אז במיוחד לטריאסט מארץ ישראל. אוסישקין נכנס ראשון אל הקרון ובעיניו נוצצו דמעות. אחריו בא כמניין אנשים מטריאסט והחזן אמר קדיש. השלטונות בטריאסט התנגדו „מטעמים סניטאריים“ להעביר תחילה את הארון לבית

